

SUOMEN JA KARJALAN ADPOSITIOIDEN VERTAILUA

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Oulun yliopisto
5.12.2018

Anna Ovchinnikova

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimusaiheen valinta	1
1.2. Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	1
1.3. Post- ja prepositiot karjalan ja suomen kielessä	2
2. AIEMPI TUTKIMUS	6
3. TUTKIMUSAINEISTO JA -METODI	9
3.1. Tutkimusaineisto	9
3.2. Metodi	9
4. TEORIATAUSTA	10
4.1. Kognitiivinen semantiikka	10
4.2. Kognitiivisen kielentutkimuksen peruskäsitteitä	10
4.3. Konseptuaaliset perusrelaatiot	11
5. POST- JA PREPOSITIOIDEN ALKUPERÄ	13
5.1. Post- ja prepositiot, jotka on muodostettu nomineista	14
5.2. Post- ja prepositiot, jotka on muodostettu verbeistä muodostetuista adverbeistä	15
5.3. Yhteiset sanakannat	16
5.4. Ruumiinosan merkitys	16
5.5. Lainasanoista muodostettuja adpositioita	17
6. UUDET SIJAT KARJALAN KIELESSÄ	18
7. ADPOSITIOIDEN KUVAAMINEN	22
7.1. <i>Piä-</i> (suomessa <i>pää</i>) -kantaisia adpositioita	22
7.1.1. Karjalankielinen <i>piäl</i> -adpositio ja suomenkieliset <i>päällä-</i> ja <i>päältä</i> -adpositiot	23
7.1.2. Karjalankielinen <i>piäle</i> -adpositio ja suomenkielinen <i>päälle</i> -adpositio	26
7.1.3. Karjalankielinen <i>piäliči</i> -adpositio ja suomenkielinen <i>päällitse</i> -adpositio	29
7.2. <i>Taka</i> -kantaisia adpositioita	31
7.2.1. Karjalankielinen <i>tagua</i> -adpositio ja suomenkielinen <i>takaa</i> -adpositio	32

7.2.2. Karjalankielinen <i>tagan</i> -adpositio ja suomenkielinen <i>takana</i> -adpositio	35
7.2.3. Karjalankieliset <i>tuaci</i> -, <i>tuakse</i> -, <i>toakse</i> -adpositiot ja suomenkielinen <i>taakse</i> -adpositio	38
7.3. Koonti analyysistä	43
8. PÄÄTÄNTÖ	44
LÄHTEET	48

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimusaiheen valinta

Opiskellessani Petroskoin yliopistossa minua kiinnosti aina suomen ja karjalan kielen vertailu. Aloitettuani karjalan kielen opiskelun en pitänyt siitä, mutta myöhemmin oli erittäin mukava keskustella ystävien kanssa karjalaksi. Karjalan kieltä on helppo ymmärtää sekä venäläisten että suomalaisten. Karjalan kieli on myös auttanut minua suomen kielen opiskelussa.

Monet pitävät karjalan kieltä suomen kielen murteena, mutta asia ei ole niin. Karjalan kieli on yksi suomalais-ugrilaisista kielistä suomen kielen rinnalla. Karjalan kieli jakaantuu kolmeen murteeseen: varsinaiskarjalaan, aunuksenkarjalaan eli livviin ja lyydiin. Olen opiskellut livviä, ja siksi tässä työssä vertailen karjalan kielen livvin murretta ja suomen kieltä.

Tutkielmani aihe on post- ja prepositioiden vertailu karjalan (livvin murre) ja suomen kielessä. Post- ja prepositioiden järjestelmä on tärkeä aihe, koska se on yksi itämerensuomalaisten kielten luonteenomaisista ominaisuuksista sijapäätteiden rinnalla. Indoeurooppalaisissa kielissä sijapäätteitä ei ole. Postpositioita esiintyy kaikissa suomalais-ugrilaisissa kielissä, ja itämerensuomalaisissa kielissä esiintyy niiden lisäksi prepositioita. (Grünthal 2005: 28.)

1.2. Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkielman tavoitteena on vertailla suomen sekä karjalan taajaan käytettyjä adpositioita ja kiinnittää huomiota adpositioiden merkitykseen, adpositiolausekkeiden pääsanon sijamuotoon ja siihen, millaisia konseptuaalisia perusrelaatioita adpositioilla kuvataan. Tutkimuksen aineistona on esimerkkejä kaunokirjallisuudesta ja oppikirjoista.

Opiskeluaikanani minulla oli paljon vaikeuksia tarvittavien karjalankielisten oppikirjojen löytämisessä. Tarkoitukseni on antaa karjalan kielestä kiinnostuneille

mahdollisuus käyttää keräämiäni tietoja opiskelussa ja työelämässä, jotta heidän ei tarvitsisi joka kerta etsiä niin pitkään kirjallisuutta saadakseen tarvittavaa informaatiota.

Tutkielmani tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- 1) Onko adpositiolausekkeiden täydennys sekä suomen että karjalan kielessä samassa sijamuodossa?
- 2) Muuttuuko adposition merkitys sen täydennyksen sijasta ja sen post- tai prepositiona käyttämisestä riippuen?
- 3) Millaisia konseptuaalisia perusrelaatioita adpositioilla kuvataan?

Ensin kerron yleisesti adpositioista karjalan ja suomen kielessä sekä selitän tutkimuksessani käytetyt kognitiivisen semantiikan termit. Sitten kerron adpositioiden alkuperästä ja uusista sijoista karjalan kielessä. Lisäksi vertailen karjalan ja suomen aineistosta keräämiäni esimerkkejä kiinnittäen huomion adpositioiden merkitykseen. Minua kiinnostaa, muuttuuko adposition merkitys sen täydennyksen sijasta ja sen post- tai prepositiona käyttämisestä riippuen ja mitä konseptuaalista perusrelaatiota esiintyy adpositioiden yhteydessä. Tätä varten poimin aineistostani kaksi taajaan käytettyä adpositioiden joukkoa ja teen niistä tiivistelmän, jossa kerrotaan näistä adpositioista suomen ja karjalan kielessä. Lopuksi kirjoitan tutkielmani tuloksesta.

1.3. Post- ja prepositiot karjalan ja suomen kielessä

Karjalan kielessä post- ja prepositiot ovat taipumattomia apusanoja, joita käytetään yhdessä substantiivien, pronomiinien ja lukusanojen kanssa kuvattaessa niiden suhdetta lauseen muihin sanoihin (Markianova 1993: 87). Maitinskaja (1982: 9) määrittelee post- ja prepositiot relatiivisanoiksi, jotka eivät taivu sijamuodoissa ja jotka ilmoittavat syntaktista kosketusta toisiin sanoihin. Niitä ei saa käyttää itsenäisenä lauseenosana, vaan sen nominin kanssa, jonka kanssa ne luovat sanayhtymän.

Yksi virke voi sisältää monta adpositiota. Esimerkissä 1 on kaksi postpositiota: *jälles* ja *luo*. Esimerkissä 2 on kolme adpositiota: postpositioit *peräs* ja *luokse* sekä prepositio *jälles*.

- (1) *Nygöi päiväkse-toizekse mene kodih, a sen jälles tule uvvessah minun luo* (Semjonov 2004: 36).
‘Mene nyt pariksi päiväksi kotiin, mutta tule sen jälkeen uudelleen minun luo.’
- (2) *Kahten nedälin peräs, jälles Marpan svuad’bua, andilahan vahnembil pidi ajua uuzien svuattuloin luokse tytärdy tiijustamah* (Semjonov 2004: 11).
‘Kaksi viikkoa Marpan häiden jälkeen, morsiamen vanhempien piti ajaa uusien sukulaisten luokse tytärtä tiedustelemaan’.

Myös suomen kielessä postpositiot ja prepositiot ovat taipumattomia tai vajaaparadigmaisia sanoja, joilla on määräsijainen täydennys ja jotka ilmaisevat olion tai asian suhteen johonkin toiseen entiteettiin (ISK 2004: 674). Penttilä (1963: 498) esittää, että post- ja prepositiot ovat muuttumattomia sanoja, toisin sanoen sanoja, jotka eivät kuulu mihinkään paradigmaan, ja niitä käytetään substantiivin vieressä osoittamaan, missä suhteessa substantiivi on lauseen toisiin sanoihin.

- (3) *Maata ei voinut jakaa, ja sen vuoksi hän ja hänen juopotteleva, yhä sairaampi miehensä olivat ikuisesti sidoksissa toisiinsa* (Sundström 2000: 14).
- (4) *Joskus puhuin matkustajakodissa erään toisen tytön kanssa, hän oli Saksasta ja puhui vieläkin huonommin englantia kuin minä* (Sundström 2000: 20).

Esimerkissä 3 postpositiona on *vuoksi*, esimerkissä 4 postpositiona on *kanssa*. Suomen ja karjalan kielessä post- ja prepositiot ovat aina kiinni pääsanassa, eli niillä on pysyvä oma paikkansa: postpositioita käytetään pääsananjäljessä, prepositioita sen edellä (Markianova 1993: 87). Täydennyksensä edellä oleva adpositio on prepositio ja jäljessä oleva postpositio. Kokonaisuus muodostaa pre- tai postpositioliusekkeen eli PP:n (adpositioliusekkeen), joka toimii erilaisissa adverbiaalin tehtävissä (ISK 2004: 674).

- (5) *Perti oli mielidy myö* (Semjonov 2004: 37).
‘Huone oli meidän mieleemme.’
- (6) *Hänen sijah svuattuloin luo tuattah otti Maša* (Semjonov 2004: 11).
‘Hänen sijastaan isä otti Mašan vävyn vanhempien luo.’
- (7) *Omaisiet ovat huoneessa suljetun oven takana* (HS 1).
- (8) *Ja minkä takia äidin pitää nyt mennä Liisa-tädin luo?* (Välimäki 1995: 8).

Esimerkeissä 5–8 adpositiot *luo*, *myö*, *sijah*, *takana* ja *takia* ovat pääsananjäljessä, joten niitä nimitetään postpositioiksi.

- (9) *Maša enne muamua ylen sukkelah juoksildi kodih* (Semjonov 2004: 13).
‘Maša juoksenteli kotiin erittäin sukkelasti ennen äitiä.’
- (10) *Jälles sidä kerdua mustellen hyö nagrettih* (Semjonov 2004: 15).
‘Sen kerran jälkeen he muistaakseni nauroivat.’
- (11) *Sitten äiti soittelee ympäri kylää* (Välimäki 1995: 7).

Esimerkeissä 9, 10 ja 11 adpositiot *enne*, *jälles* ja *ympäri* ovat pääsananjäljessä, joten niitä nimitetään prepositioiksi.

Sama adpositio voi myös olla sekä post- että prepositiona: *piäl puuloin* ‘puiden **päällä**’, *uksin piäl* ‘oven **päällä**’; *iel minuu* ‘ennen minua’, *pruazniekan iel* ‘ennen juhlaa’ (Markianova 1993: 87).

Suomen kielessä osa adpositioista esiintyy niin pre- kuin postpositioinakin. Ne ovat yleensä sanoja, jotka esiintyvät myös adverbeina. Eräät niistä saavat etuasemaisen genetiivi- ja jälkiasemaisen partitiivitäydennyksen, esimerkiksi *kylän keskellä*, *keskellä kylää*. Eräillä adpositioilla on lisäksi partitiivimuotoinen etutäydennys mahdollinen: *lähellä kylää*, *kylää lähellä*. On myös sellaisia sanoja, jotka saavat kummalle puolelle hyvänsä genetiivi- (*sormien läpi*, *läpi sormien*) tai partitiivitäydennyksen (*pitkin polkua*, *polkua pitkin*). (ISK 2004: 689).

Adpositioilla sekä post- että prepositiona on enimmäkseen sama merkitys, esimerkiksi: *mennä kohti parempaa tulevaisuutta* verrataan *parempaa tulevaisuutta kohti*. Joskus kuitenkin adposition paikka on tärkeä ja merkitys voi muuttua, jos käyttää adpositiota prepositiona postposition sijaan tai päinvastoin. Esimerkiksi sana *pitkin* on tavallisempi postpositiona silloin, kun kyseessä on väylä, jolla yleensä on rajat. Esimerkiksi *Mika kävelemässä riippusiltaa pitkin keskellä metsää*. Prepositiolauseke ilmaisee hajanaisempaa väylää: ‘siellä täällä kyseisessä paikassa’, ‘sinne tänne’. Esimerkiksi - - *toiset juoksivat hikihatussa pitkin metsiä* - -. Prepositiona *pitkin* esiintyy myös temporaalisissa ilmauksissa: ‘kautta koko kyseisen ajanjakson’. Esimerkiksi *Karjala-*

*talossa on tapahtumia **pitkin** päivää - -. - - maansiirto- ja täyttötyöt ovat hämmästyttäneet ohikulkijoita Ylöjärvellä **pitkin** kesää.* (VISK 2008 § 705.)

Kielitoimiston ohjepankin (KTO 2015) mukaan suomen kielessä on runsaasti sijapäätteitä, jotka ilmaisevat hyvinkin erilaisia asioiden, esineiden tai muiden sellaisten välisiä suhteita, esimerkiksi *verkossa*, *verkosta*, *pinnalla*, *pinnalle*, mutta kaikkeen ne eivät riitä. Lisäksi tarvitaan post- ja prepositioita, jotka osoittavat muun muassa suhteellista sijaintia: *kulman takana*, *pinnan alla*; ajankohtaa: *ennen iltaa*; syytä: *tapahtuneen vuoksi* tai korvaavuutta: *juhlimisen sijaan*.

Tavallisimmin postpositiolarausekkeen muodostavat genetiivimuotoinen NP (substantiivilauseke) sekä johonkin obliikvisijaan kangistunut postpositio. Valtaosa näistä rakenteista esiintyy lauseessa paikan, ajan tai tavan adverbiaalina, ja ne ovat siis merkitykseltään suhteellisen konkreettisia. Postpositio itse ei voi saada määritteitä (Hakulinen 1988: 154).

Postposition rektion suosikkisija on genetiivi, preposition taas partitiivi. Toisin kuin postpositio, prepositio voi saada omia määritteitä (*aivan ilman apua*). Prepositiolarauseke yleensä ilmaisee suuntaa jotakin kohti (*kohti kuolemaa*, *päin seinää*), aikaa (*ennen joulua*, *kesken vuotta*) ja karitiivisuutta (*ilman rahaa*, *vailla työtä*). (Hakulinen 1988: 155).

2. AIEMPI TUTKIMUS

Suomen ja karjalan kielen vertailua ei ole vielä perusteellisesti tehty, mutta on joitakin tutkimuksia, joissa on kirjoitettu post- ja prepositioista erikseen karjalan ja suomen kielessä. Suomen kielessä postpositioista kirjoitettiin jo 1800-luvulla Adolf Jahnssonin suomen kielen lauseopissa *Finska Språkets Satslära* (1871: 92–106).

Karjalan kielessä postpositioista kirjoitti Arvid Genets teoksessaan *Tutkimus Aunuksen kielessä* (1884) sekä Pekka Zaikov *Грамматика карельского языка* -oppikirjassa (karjalan kielen vienan murteella, 2002). Karjalan kielen postpositiot esiintyvät myös Aleksandra Rodionovan väitöskirjassa *Пути развития послеложной системы карельского языка: от аналитической конструкции к форме слова* (venäjän kielellä, 2007) sekä E.V. Ahtian teoksessa *Karjalan kielioppi III. Lauseoppi* (2014).

Karjalan kielen livvin murteella on tehty vain yksi oppikirja: Ludmila Markianovan kielioppi (1993) *Livvin murdehen morfologii. Nominat da apusanat*. Tässä kirjassa on luku “*Apusanat. Postpositiot (jälkisanat), prepositiot (etusanat)*”. Markianova on erotellut adpositiot post- ja prepositioihin ja esitellyt niiden käyttöä eri sijamuotojen kanssa.

Lingvisti ja opettaja Edvard Vilhelm Ahtia keräsi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle 1900-luvun alussa karjalan kielen livvin murteen sanastoa ja julkaisi *Karjalan kieliopin* vuonna 1936. Tässä kieliopissa on luku suhdesanoista. Vuonna 2014 Ahtian kielioppi on julkaistu uudelleen. Ahtia (2014) kirjoittaa, että suhdesanoihin kuuluvat prepositiot, jotka ovat aina pääsanan edessä; post- ja prepositiot, jotka voivat olla pääsanan jäljessä sekä edessä, ja postpositiot, jotka ovat aina pääsanan jäljessä. Hän tarkastelee niitä erikseen ja kertoo, mihin sijamuotoon kunkin post- ja preposition täydennys pitää panna. Hän havaitsee, että post- ja prepositioiden täydennyksen sijamuotona voi olla nominatiivi, genetiivi, partitiivi sekä joskus elatiivi, illatiivi, eksternatiivi, ablatiivi tai abessiivi. Yhteensä Ahtia esittelee 140 post- ja prepositiota, niistä prepositiona käytetään 28 ja postpositiona 51. Näistä sekä post- että prepositiona voi olla 61 kappaletta, joista 21 on -č(č*i*)-päätteistä.

Karjalan kielen post- ja prepositioita tutki kielentutkija ja runoilija Arvid Oskar Gustaf Genets. Hän kirjoitti karjalan kielellä teokset *Tutkimus Aunuksen kielessä* (SKS 1884) ja *Tutkimus Venäjän Karjalan kielessä* (SKS 1881). Sen lisäksi nimellä Arvi Jännes on julkaissut *Versuch einer karelischen Lautlehre* (J. C. Frenckell & Sohn, 1877) ja *Kieellisiä muistiinpanoja Kaakkois-Karjalasta* (SKS 1889).

Tätä tutkielmaa varten otan tarkasteltavaksi *Tutkimus Aunuksen kielestä* -teoksen, koska siinä on luku post- ja prepositioista (§127). Teoksessa on karjalan kielen post- ja prepositioiden luettelo aakkosjärjestyksessä. Kirjoittaja vertaa karjalan kielen post- ja prepositioita suomen kielen post- ja prepositioiden kanssa, ja jokaisessa tapauksessa hän esittää sijamuodon, jonka post- tai prepositio saa karjalan kielessä. Genets kirjoittaa yhteensä 54 post- ja prepositiosta, joista 42 on postpositiota, 7 prepositiota ja 5 adpositiota, jota voi käyttää sekä post- että prepositiona. Yhden sijamuodon kanssa käytettäviä on 47 ja kahden sijamuodon kanssa 7 post- ja prepositiota. Yleisin sijamuoto on genetiivi, jonka lisäksi post- ja prepositioita voi käyttää partitiivin, inessiivin, elatiivin, adessiivin ja illatiivin kanssa. Tämä teos on hyvä esimerkki siitä, mitä post- ja prepositioita käytettiin 1880-luvun lopussa karjalan kielessä.

Arvi Jänneksen väitöskirjassa *Suomen partikkelimuodot* (1890) on esitetty post- ja prepositioiden määrittely. Myös siellä on kerrottu, mitä post- ja prepositiot merkitsevät ja mitä sijamuotoja käytetään usein post- ja prepositioiden kanssa.

Tämä tutkielma perustuu *Iso suomen kielioppi* -oppikirjaan, koska se on hyvin kattava teos. Tähän kielioppiin on kerätty tärkeätä informaatiota post- ja prepositioista suomen kielessä: yhteiset tiedot post- ja prepositioista, niiden merkityksestä, sarjapostpositioista, post- ja prepositioiden alkuperästä, erosta sekä niiden pääsanojen sijamuodoista. Tähän teokseen on kerätty keskeisiä tietoja post- ja prepositioista suomen kielessä. Tiedot perustuvat tunnettuihin tutkimuksiin, esimerkiksi Riho Grünthalin *Finnic Adpositions and Cases in Change* (2003), Krista Ojutkankaan *Itämerensuomalainen näkökulma kieliopillistumiseen* (1998), *Ruumiinosaanimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa* (2001), *Suuntaa ilmaisevat adverbiaalit, suhdessäntö ja käsin: ”Ikkunointiin” perustuva analyysi* (2003), Matti Sadeniemen *Post- ja prepositioista ja niiden rektiosta* (1943), Aarni Penttilän *Suomen kielioppi* (1963).

Täydellinen post- ja prepositioiden lista on suomen kielen professori Aarni Penttilän *Suomen kielioppi* -teoksessa. Penttilä ottaa huomioon kaikki post- ja prepositiot, joiden kanssa pääsana on genetiivissä, ja esittelee niiden käyttöä kielessä esimerkkien avulla. Myös hänen tutkielmassaan on tietoja post- ja prepositioista, joiden kanssa pääsana on toisissa sijamuodoissa (partitiivissa, elatiivissa, illatiivissa, ablatiivissa, adessiivissa), mutta niitä on vähemmän.

Tuoreempia tutkimuksia post- ja prepositioista on Riho Grünthalin *Finnic Adpositions and Cases in Change* -teoksessa, jossa on hyvin kirjoitettu vepsän ja liivin kielen morfosyntaksista muutoksista. Kirja on julkaistu vuonna 2003 englannin kielellä.

Kuuluisa karjalan sanontojen kerääjä ja tutkija Vieno Fedotova on julkaissut paitsi sanontojen sanakirjoja myös karjalan kielen lauseopin (*Otšerk sintaksisa karelskogo jasyka*, 1990), jossa hän tutkii post- ja prepositioita. Hän käsittelee venäläisen kielitieteellisen tavan mukaan verbisanayhtymiä, joissa on verbi, post- tai prepositio ja siihen kuuluva nomini määrättyssä sijamuodossa. Teoksessa on hyvin monta esimerkkiä karjalan eri murteista. Monet esimerkit livvin murteella ovat samat kuin Makarovin sanakirjassa. Fedotova on erotellut post- ja prepositiot sen mukaan, mitä ne voivat merkitä. Olen poiminut jokaisesta tutkimuksesta ne osat, jotka ovat olennaisia minun tutkielmaani varten.

3. TUTKIMUSAINEISTO JA -METODI

3.1. Tutkimusaineisto

Tässä tutkielmassa vertaillaan suomen ja karjalan post- ja prepositioita. Vertailu on tehty kaunokirjallisuuden pohjalta. Olen tarkastellut Tamara Štšerbakovan karjalankielistä lastenkirjaa *Seiččie eriväristy vihmuvärjie* ja suomenkielistä, myös lapsille tarkoitettua Varpu Välimäen kertomusta *Maailman paras kaveri*. Karjalankielisestä kirjasta olen valinnut tarkasteltavaksi 40 sivua, koska toinen osa kirjassa on venäjänkielinen. Suomenkielisestä kirjasta olen valinnut saman määrän sivuja: 46 sivua, seitsemän lukua. Olen valinnut lapsille tarkoitettuja kertomuksia, koska ne on kirjoitettu yksinkertaisella kielellä ja niissä on enemmän post- ja prepositioita kuin aikuisille suunnatuissa kirjoissa.

Jos aineistosta ei löytynyt esimerkkiä jostakin adpositiosta, olen poiminut esimerkit *Helsingin Sanomista* (HS) tai *Oma Muusta* (OM, karjalankielinen sanomalehti). Haluaisin, että joka adpositiosta on esimerkki, jotta vertailuni olisi täydellinen. Olen käyttänyt aineistostani poimittuja esimerkkiä kuvaamaan adpositioita.

3.2. Metodi

Kognitiivisen semantiikan piirissä ei ole yhtä yhteistä tutkimusmetodia. Tässä tutkielmassa käytän laadullista tutkimusmenetelmää.

Olen poiminut suomen- sekä karjalankielisistä kirjoista adpositioita sisältäviä lauseita. Selvitän jokaisen adpositiolausekkeen merkityksen, sen pääsanon muodon sekä sen, onko adpositiota käytetty post- vai prepositiona. Sen jälkeen vertaan samasta sanakannasta tai nominista muodostettuja adpositioita suomen ja karjalan kielessä. Lopuksi kirjoitan joka tapaukselle päätännön.

4. TEORIATAUSTA

4.1. Kognitiivinen semantiikka

Tutkielmaani kirjoittaessa olen käyttänyt adpositioiden kuvaamisessa kognitiivista kielitiedettä. Kognitiivinen kielentutkimus pitää sisällään metodologisesti vaihtelevaa tutkimusta. Tämä tutkimussuuntaus syntyi Yhdysvalloissa 1970-luvulla. Sen periaate on kielen funktioiden ja mekanismien ymmärtäminen uudella tavalla. Ennen tätä tutkimussuuntausta kieli nähtiin erillisenä kategoriana kognitiosta. Kognitiivisen kielitieteen periaate on se, ettei kieltä ole mahdollista tutkia ilman koko ihmisen kokemaa ja tuntemaa käsitemaailmaa. Kieli on **käyttöpohjainen** (*usage-based*). Syntaksi, semantiikka ja muoto-oppi muodostavat kokonaisuuden. (Lehismets 2014: 19; Langacker 1987.) Lauseiden muodostaminen ja niiden ymmärtäminen riippuvat ihmisen kokemuksesta ja natiivikielestä. Ensyklopedisuus, joustavuus ja merkityskeskeisyys ovat koko kognitiivista kielentutkimusta yhdistäviä lähtökohtia. Kielellistä tietoa ja maailmantietoa pidetään toisistaan erottamattomina. (Onikki-Rantajääskö 2010: 41, 47–49.)

Joka sanalla kognitiivisessa kieliopissa on kolme puolta: symbolinen, semanttinen ja fonologinen yksikkö. Kaksi viimeistä yhdistyvät ensimmäiseen. Kielen yksiköt ovat kielenkäyttäjän tietoisuuteen varastoituja valmiita kielellisiä kokonaisuuksia. Niiden käyttö on automaattista, ja ne kuvataan suhteessa näihin kolmeen puoleen. Predikaation kuvaama yksikön semanttinen napa (*semantic pole*) sijoittuu kielen rakenteen semanttiseen puoleen. (Langacker 1987: 76; Lehismets 2014: 20.)

4.2. Kognitiivisen kielentutkimuksen peruskäsitteitä

Semanttiset suhteet kuvataan **predikaatioina** (*predication*). Predikaatio toimii kielellisen ilmauksen semanttisena napana. Predikaatiosta riippuu, kuinka sisältö pitää tulkita. Tätä tulkintaa kutsutaan käsitteistykseksi (*conceptualization*). Kognitiiviset alueet muodostavat predikaatioille **taustan** (*ground*), josta predikaatio osoittaa **kuvion** (*figure*). Predikaatio pitää kuvata suhteessa yhteen tai useampaan kognitiiviseen alueeseen. (Langacker 1987: 120-122.) Kuvio on korosteisin osarakenne, joka

hahmottuu vasten taustaa (TTP, s.v. *kuvio*). Kuviona voi olla esimerkiksi *eno*, ja sen tausta on *sukulaissuhteet* tai jos me puhumme *helmikuusta*, sen taustana on *kuukausijärjestelmä*. Lauseen merkityksen ymmärtämiseksi pitää aina tietää, mikä tausta entiteettiä kuvaavalla ilmauksella on.

Toisella tasolla kuvio-tausta-jäsennys ilmenee jakona **muuttujaan** ja **kiintopisteeseen**. Muuttuja on relaation korosteisin jäsen. Kiintopiste on relaation taka-alainen tai vähemmän korosteinen jäsen tai jäsenet suhteessa muuttujaan. (TTP, s.v. *kiintopiste*). Esimerkiksi lausekkeessa *poika lattialla* muuttujana on *poika* ja kiintopisteenä on *lattia*.

Predikaation hahmoina ovat **oliot** ja **relaatiot**. Edellä mainitussa esimerkissä *poika lattialla* entiteetteinä ovat *poika* ja *lattia*, relaationa on adessiivipäätte *-lla*, joka kytkee entiteetit toisiinsa. Relaatiot esitetään aina suhteutettuna johonkin, eli ne ovat riippuvaisia, mutta oliot ovat staattisia. Substantiivit ja substantiivilausekkeet esittävät olioita ja predikaatiot relaatioita. Relationaaliset predikaatiot jakautuvat **atemporaalisiksi** (adverbit, adjektiivit, adpositiot, sijapäätteet ja konjunktiot) ja **prosessuaalisiksi** (verbit) predikaatioiksi. Prosessit jakautuvat vielä **imperfektiivisiin** ja **perfektiivisiin** sen mukaan, tapahtuuko niissä muutos vai ei. (Langacker 1987: 214; Leino 1993: 72–74; Lehisets 2014: 20.)

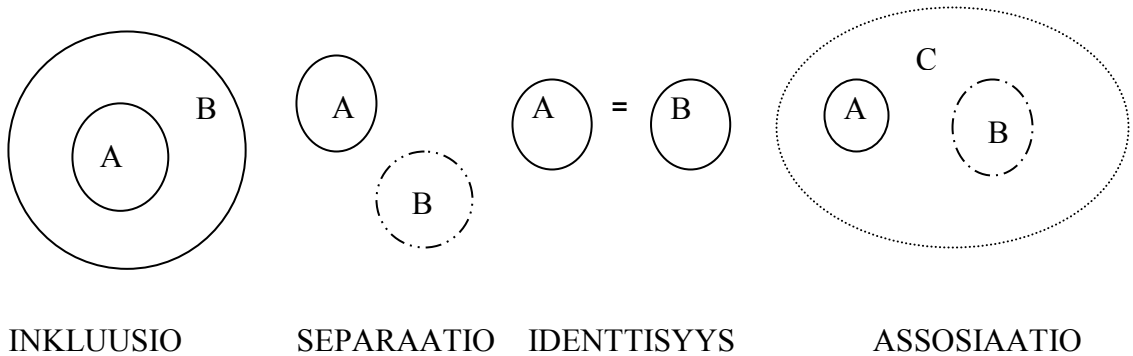
Talmyn (2000) mukaan liikkeen voi jakaa faktiiviseen ja fiktiiviseen. **Faktiivista liikettä** voi nähdä, kun käytetään liikeverbiä tai muuta merkitykseltään dynaamista kielenainesta. Esimerkiksi *Poika kulkee mäen yli järveltä majalle*. **Fiktiivisessä liikkeessä** liikeverbin avulla ilmaistaan staattista tilannetta. Esimerkiksi *Tie kulkee mäen yli järveltä majalle*. Tässä tapauksessa liikeverbi *kulkea* kuvaa staattista tilaa. (Lehisets 2014: 22.)

4.3. Konseptuaaliset perusrelaatiot

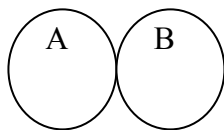
Adpositioiden merkitysten ymmärtämiseksi käytän muun muassa **mielikuvaskaemaa**. (Lakoff 1987). Mark Johnsonin ja George Lakoffin hypoteesin mukaan **mielikuvaskaemat** ovat perustavanlaatuisia hahmotustapoja, jotka ovat yhteisiä eri aisteihin perustuvalle ruumiilliselle kokemukselle ja kielelle, ja ne välittävät metaforista

kuvautumista käsitealueelta toiselle. **Mielikuvaskaemoja** ovat heidän mukaansa esimerkiksi säiliön, reitin ja tasapainon hahmottaminen. **Mielikuvaskaemojen** nimitykset kirjoitetaan yleensä kapiteelein. (TTP, s.v. *mielikuvaskaemat*.)

Kiintopisteen ja **muuttujan** välistä suhdetta kuvaan käyttämällä konseptuaalista perusrelaatiota (Langacker 1987: 222). Relaaation jäsenillä on erilaisia suhteita (kuvio 1), kuten ASSOSIAATIO (C yhdistää A ja B, esimerkiksi *Pekka soittaa isälleen*), INKLUUSIO (A on osa B:sta, B sisältää A:ta esimerkiksi *Suomi on osa Eurooppaa*), IDENTTISYYS (A ja B ovat samoja, esimerkiksi *Lempivärini on sininen*), SEPARAATIO (A ja B ovat erilaisia, esimerkiksi *Vaari tuli viime vuonna*). Lakoff (1987: 420) kirjoittaa myös KONTAKTISTA (kuviossa 2 A ja B ovat yhteydessä toisiin tai koskettavat toisiaan, esimerkiksi *Poikani harjasi hampaitaan*).

KUVIO 1. Konseptuaaliset perusrelaatiot Langackerin (1987: 230) mukaan.

KUVIO 2. KONTAKTI (Lakoff 1987: 420).

5. POST- JA PREPOSITIOIDEN ALKUPERÄ

Post- ja prepositioiden luokka on avoin. (ISK 2004: 675; Jaakola 1997: 121; Merimaa 2004: 56). Uusia postpositioita muodostuu ja vanhoja häviää koko ajan, siksi niiden joukko ei ole hermeettinen kokonaisuus (Alhoniemi 1988: 28). Sen lisäksi, että post- ja prepositiot ovat avoin sanaluokka, niitä on vaikea erottaa toisista sanaluokista, koska samaa sananmuotoa voi tavata sekä adpositiona että adverbina, esimerkiksi *Hän oli perillä ennen minua* (prepositio) – *Työpäivät olivat ennen pitempiä* (adverbi), substantiivina, esimerkiksi *Sen asian suhteen hän oli väärässä* (postpositio) – *Suhteen toimiminen riippuu molemmista osapuolista* (substantiivi), tai verbin finiittisenä muotona, esimerkiksi *Hän voi olosuhteisiin nähden hyvin* (postpositio) – *Hän teki sen kaikkien nähden* (verbin finiittinen muoto). (Merimaa 2004: 56.)

Kuten aikaisemmin todettiin, post- ja prepositioiden luokka aina täydentyy. Kaikista sanaluokista post- ja prepositiot muodostettiin viimeisenä, vaikka niiden muodostaminen kuuluu uralilaiseen kauteen. (Maitinskaja 1982: 58.) Maitinskajan mukaan kaikki post- ja prepositiot voi jakaa kahteen ryhmään:

1. Post- ja prepositiot, jotka on muodostettu oman kielen toisista sanaluokista: substantiiveista, adjektiiveista, verbeistä (Maitinskaja 1982: 22).
2. Post- ja prepositiot, jotka on lainattu toisista kielistä (Maitinskaja 1982: 22).

Pitää ottaa huomioon, että ensimmäinen ryhmä on huomattavasti toista suurempi. Tutkielmassani tarkastelen ensimmäistä ryhmää.

Suomalais-ugrilaisessa kantakielessä oli vain kolme sanaluokkaa: nominit, verbit ja pronominit. Sitten niistä on muodostettu kaikki muut sanaluokat, joihin kuuluvat myös post- ja prepositiot. (Maitinskaja 1982: 10.) Tähän perustuen voi muodostaa tämän järjestelmän:

nominit ja verbit (pronominit kuuluvat nomineihin) → adverbit, partikkelit (post- ja prepositiot, konjunktiot, interjektiot).

Siksi post- ja prepositiot muodostettiin nomineista ja verbeistä, ja pieni osa post- ja prepositioista muodostettiin adverbeistä. Kaikki pre- ja postpositiot ovat vanhoja nomineja, adverbeja tai verbejä. (Jaakola 1997: 123.)

Nykyisin suomen kielessä on vain muutamia sellaisia sanoja, joita käytetään pelkästään post- tai prepositioina. Tällaisia ovat (*asian*) **takia** ~ **vuoksi**, (*sen*) **asemesta**, (*talon*) **luo**, **luokse**, **luona**, **luota**, (*asiaa*) **varten**, **vastoin** (*odotuksia*), (*seinää*) **vasten**. (KTO 2015.)

Monet kielentutkijat ajattelevat, että suomalais-ugrilaisissa kielissä adpositiot muodostuivat substantiivien sijamuodoista (Toivanen 1982: 344; Itkonen 1966: 230). Verbeistä muodostettuja pre- ja postpositioita voi tavata harvemmin (esimerkiksi suomalais-volgalaisissa kielissä). Riho Grünthal (2003: 53) kertoo, että yleisesti käytetään tätä järjestelmää, miten postpositioita lainattiin toisista sanaluokista: substantiivi > adjektiivi > verbi > adverbi > post- ja prepositiot.

5.1. Post- ja prepositiot, jotka on muodostettu nomineista

Tässä esittelen nomineista muodostettuja adpositioita. Tämä ryhmä on suurin (Toivanen 1982: 344; Itkonen 1966: 230; Riho Grünthal 2003: 53). Substantiivit, adjektiivit, pronominit ja numeraalit kuuluvat nomineihin (VISK 2008 § 438).

ilman < *ilma* + instruktiivipäätte *-n* (SKES I: 105).

johdosta < *johto* + elatiivipäätte *-sta*

joukkoon < *joukko* + illatiivipäätte *-*sen*

kautta < *kausi* + partitiivipäätte *-ta* (SKES I: 174; Stoebke, 1968: 293).

lävitse < *läpi* + prolatiivipäätte *-tse* (SKES II: 321).

pitkin < *pitkä* + instruktiivipäätte *-n* (SKES III: 581).

vailla < *vaja* + adessiivipäätte *-lla* (Stoebke 1968: 291).

varten < *varsi* + monikon genetiivipäätte *-ten* (SKES V: 1658–1659).

vasten < *vasta* + instruktiivipäätte *-n* (SKES V: 1667–1669) ja muita.

5.2. Post- ja prepositiot, jotka on muodostettu verbeistä muodostetuista adverbeistä

Post- ja prepositioiden muodostamisesta kerrottaessa pitää mainita myös verbit. Postpositioita, jotka on muodostettu verbeistä, on todella paljon, toiseksi suurin joukko. Verbeistä adverbejä muodostettaessa oli kaksi suuntaa: 1) adverbejä muodostettiin partisiipeista, 2) adverbejä muodostettiin infinitiiveistä (verbin nominaalimuodoista). Sen jälkeen alettiin muodostua post- ja prepositioita. (Maitinskaja 1982: 44.)

Esimerkiksi *alkaen* < *alkaa* - verbin E-infinitiivin instruktiivimuoto (Maitinskaja 1982: 44).

katsoen < *katsoa* - verbin E-infinitiivin instruktiivimuoto (Maitinskaja 1982: 44).

nähden < *nähdä* - verbin E-infinitiivin instruktiivimuoto (SKES II: 410).

pitäen < *pitää* - verbin E-infinitiivin instruktiivimuoto (Maitinskaja 1982: 44).

kuluessa < *kulua* - verbin E-infinitiivin inessiivimuoto (Maitinskaja 1982: 44).

saakka < *saada* – verbin vartalo *saa-* + *-ka/kä* – partikkeli (Hakulinen 1953: 214).

Post- ja prepositioiden foneettinen erottaminen adverbeistä on tapahtunut, koska sanan paino on hävinnyt tai vähentynyt ja sanavartaloissa tai johtimissa on tapahtunut erilaisia muutoksia. Esimerkiksi *kanssa*-postpositio muodostui koko tavun häviämisen tuloksena: *kansa* > *kansa+ssa* > *kanssa*. (Maitinskaja 1982: 46–47; Häkkinen 1990: 349.)

Suomalais-ugrilaisissa kielissä on useita postpositioita, jotka on muodostettu adverbien johtimien avulla (Maitinskaja 1982: 41).

ennen < *ensi* + adverbien johdin *-*ein* (SKES I: 39).

myöten < *myö-* + adverbien johdin *-*tten* (SKES I: 357).

vastoin < *vasta* + adverbien johdin *-*oin* (SKES I: 1668).

Suomalais-ugrilaisissa kielissä on postpositioita, jotka on muodostettu päätteiden häviämisen vuoksi (Maitinskaja 1982: 40).

kerä < *keralla* (adessiivipääte on hävinnyt) (SKES I: 182).

poikki < *poikkii* (latiivipääte on hävinnyt) (Stoebke 1968: 248, 298).

5.3. Yhteiset sanakannat

Ensimmäisiä postpositioita muodostettiin sanakannoista, joilla on lokatiivinen merkitys. Niitä on melko paljon sekä suomen että karjalan kielessä. Nämä adpositiot ovat vanhimpia, ja niitä voi tavata lähes kaikissa suomalais-ugrilaisissa kielissä. Esimerkiksi sanakanta *ala* < *alak, joka merkitsee alaosaa tai jotakin, mitä sijaitsee alhaalla. Karjalan kielessä tästä sanakannasta on muodostettu adessiivimuotoiset *al-* ja *ual-* adpositiot, ablatiivimuotoinen *alpäi*-adpositio, allatiivimuotoinen *alle*-adpositio, illatiivimuotoinen *aloh*-adpositio sekä prolatiivimuotoinen *alači*-adpositio. (SSA I: 66.)

Adpositiot, joilla on merkitys 'etuosa; jotakin, joka sijaitsee edessä', on muodostettu **esi*-sanakannasta. Ne ovat illatiivimuotoinen *edeh*-adpositio, adessiivimuotoinen *iel*-adpositio, inessiivimuotoinen *ies*-adpositio ja prolatiivimuotoinen *eičči*-adpositio. (SSA I: 108.)

Suomalais-ugrilaisista kielistä voi löytää paljon postpositioita, joilla on yhteiset kannat. Esimerkiksi ural. **ala* tai **pälä*-stä on muodostettu postpositiot itämerensuomalaisissa kielissä, saamelaiskielessä, mordvalaiskielissä, permiläiskielissä, unkarissa ja niin edelleen. (Maitinskaja 1982: 59).

Häkkisen (1990: 123) mukaan partikkelien joukossa on runsaasti kivettyneitä paikallissijoja. Ikivanhaa uralilaista *nA*-päätteistä olosijaa eli lokatiivia edustavat muun muassa suomen kielen postpositiot *alla* (< **al-na*), *takana* ja *ulkona*. Vanhoja erosijoja eli separatiiveja (t. ablatiiveja) ovat mm. *alta*, *ulkoa* ja *takaa*. Pitää huomata, että karjalan kielessä postpositiossa **alna* lokatiivisijapäätte häviää kokonaan ja jää vain kanta, jota käytetään postpositiona (*al*).

5.4. Ruumiinosaan merkitys

Sittemmin kannan lokatiivisesta 'paikka'-merkityksestä kehittyi ruumiinosaan merkitys. Esimerkiksi sanasta **onca*, joka merkitsi 'esiosa', kehittyi karjalankielinen sana *očču* ja suomenkielinen sana *otsa*. (Saarinen 2005: 161-172).

Krista Ojutkangas käsittelee omassa tutkimuksessaan ruumiinosanimien kehittymistä postpositioiksi suomen ja viron kielessä (Ojutkangas 2001). Tutkielmassani tutkin *pää*-sanasta muodostettuja adpositioita, esimerkiksi suomessa *päällä*, *päältä*, *päälle* ja aunuksessa *piälle*, *peälle*, *piäl*, *piälle* (SSA). Ojutkankaan mukaan *pää*-sanana lähteenä on ihmisen pää, ja luontevasti *päällä*-adpositio merkitsee 'yläpinnalla, yllä', koska ihmisen pää pystyasennossa on ihmisen ylin osa (Ojutkangas 2001: 59).

Karjalan kielessäkin on adpositioita, jotka kehittyivät ruumiinosanimistä. Näitä adpositioita ovat esimerkiksi: *korvah*, *korvašša*, *korvašta* 'ääressä' (Genetz 1884: 246). KKS:ssa (s.v. *korva*) on annettu tämä esimerkki: *l'innan korvah tytöt parembi mennäh miehel ku dereynäh* 'tyttöjen on parempi mennä naimisiin kaupunkiin kuin maalle'.

5.5. Lainasanoista muodostettuja adpositioita

Karjalan kielessä tämä ryhmä ei ole iso. Useimmiten uusia adpositioita on muodostettu venäjänkielisistä sanoista, esimerkiksi *bokači*, *bokas* (< ven. *бок* 'kylki'), *rajači* (< ven. *край* 'reuna'), *tokkua*, *tokkah* (< ven. *токо* 'tavallisesti'). (Rodionova 2007: 13.)

6. UUDET SIJAT KARJALAN KIELESSÄ

Post- ja prepositioita käytetään, kun sijapäätteet eivät riitä ilmaisemaan haluttua asiaa. 1800-luvulla kieliopeissa sanottiin, että suomessa adpositioita ei tule käyttää, jos saman asian voi ilmaista pelkällä sijapäätteellä. Suomen kielessä adpositiot eivät ole niin paljon käytettyjä kuin monissa muissa kielissä, koska suomen kielen sijajärjestelmä on niin monipuolinen. Adpositiota sijan asemesta käytetään useimmiten, jos adposition puuttuessa lauseesta tulee kaksiselitteinen, esimerkiksi *Ihmiset elävät maan **päällä*** (verrataan *maalla*). Adpositiota käytetään myös vahvistamaan lokaalisijoja, esimerkiksi *Kaupunki on lännessä **päin*** ja saamaan asian ilmaistua painokkaammin, esimerkiksi *Leski elättää itsensä sormiensa **avulla*** (verrataan *sormillansa*). (Merimaa 2004: 58.)

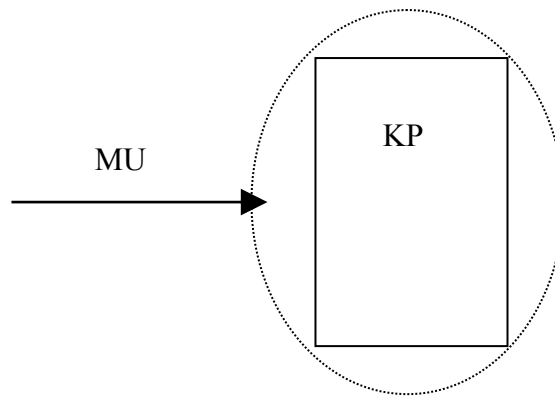
Toivasen mukaan suomen post- ja prepositioilla on samat funktiot kuin sijapäätteillä. Ne eivät ole sijan vastineena, toisin kuin prepositiot monissa muissa kielissä vaan ne vain täydentävät sijajärjestelmiä. (Toivanen 1982: 341, 343.) Adpositiot täydentävät sijamuotojen ilmaisumahdollisuuksia. Paikallissijoilla ilmaistaan sijaintia kiinteässä tai löyhemmässä kontaktissa johonkin, esimerkiksi *pöydällä, seinässä, pihalla, kioskillä*. Sen sijaan suhteellista sijaintia ja sen asteita ilmaistaan adpositioilla, esimerkiksi *pöydän **yläpuolella**, seinän **vieressä**, tuolien **välissä**, tv:n **lähellä***, samoin ajallisia peräkkäisyysuhteita: ***ennen** kuutta, **kolmesta alkaen***. (VISK 2008 § 689.)

Maitinskajan (1982: 11) mukaan kaikissa suomalais-ugrilaisissa kielissä postpositioilla ja sijapäätteillä on samoja merkityksiä. Koska postpositiot ovat nominin jäljessä, ne voivat luonnollisesti muuttua sijapäätteiksi, ja tämä ilmiö tapahtuu kaikissa suomalais-ugrilaisissa kielissä. Useimmiten sitä voi tavata unkarin, vepsän ja karjalan kielessä. (Maitinskaja 1982: 11.)

Seuraavaksi tarkastelen tätä ilmiötä karjalan kielessä. Karjalan kielessä kaksi postpositiota muuttui sijapäätteiksi. Ne ovat *luo* ja *sah*. Nämä grammit¹ voivat olla sekä postpositioina että sijojen komponenttina. Jos pitää ilmoittaa jonkun tai jonkin siirtymistä jollekulle tai jollekin, käytetään postpositiota *luo*.

¹ Grammi on kieliopin yleisnimi erilaisille elementeille kuten, esim. adpositioille (Svorou 1993: 31).

- (12) *Mendih saldatat suarin luo.* (KKS 1974 s.v. *luo*)
'Sotilaat menivät tsaarin luo.'
- (13) *Häi juoksendeli ikkunan luo.* (Semjonov 2004: 13)
'Hän juoksenteli ikkunan luo.'
- (14) *Tule vai sie muaman luo!* (KKS 1974 s.v. *luo*)
'Tule vain sieltä äidin luo!'
- (15) *Juakoi vedi Mašan feršalin luo* (Semjonov 2004: 24).
'Juakoi veti Mašan välskärin luokse.'
- (16) *Školan loppiettuu Maša tulgah minun luo* (Semjonov 2004: 36).
'Koulun loputtua Maša tuli minun luo'.

KUVIO 3. Muuttuja liikkuu kiintopisteen suuntaan.

Esimerkeissä 12–16 käytetään ASSOSIAATIOTA. Kuvioista 3 voi nähdä, että muuttuja ja kiintopiste eivät koske toisiaan, mutta muuttuja lähestyy kiintopistettä. Verbit *mennä*, *juoksennella*, *tulla*, *vetää* ja postpositio *luo* yhdistävät muuttujat ja kiintopisteet joka lauseessa.

Samankaltaisissa lauseissa postpositioiden rinnalla voi käyttää myös approksimatiivia. Sen päätte on *-lluo/-llyö*, jonka komponenttina on postpositio *luo*.

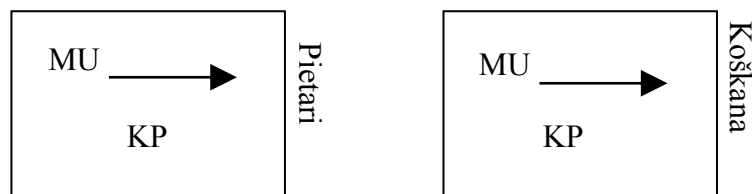
- (17) *Tuli tyttärellyö.* (KKS 1974 s.v. *luo*)
'Tuli tyttären luo.'
- (18) *Koiru pyöritteli silmiä, n'uusti tyhjiä ilmaa da sit punaldih koin piäliköllyö.* (Averčenko 2001: 19)
'Koira pyöritteli silmiään, nuuhkasi tyhjää ilmaa ja sitten pyörähti talon päällikön luo.'

- (19) *Menemmögo hänellyö?* (KKS 1974 s.v. *luo*)
‘Menemmekö hänen luo?’

Esimerkeillä 17–19 on sama merkitys, kiintopisteen ja muuttujan välinen suhde, jota kutsun ASSOSIAATIOKSI. Näissä lauseissa esiintyvät samat verbit: *tulla* ja *mennä*, sekä liikettä merkitsevä verbi *pyörähtää*. Nämä verbit yhdistävät kiintopisteen ja muuttujan. Kuvio 3 myös kuvaa esimerkit 17, 18 ja 19.

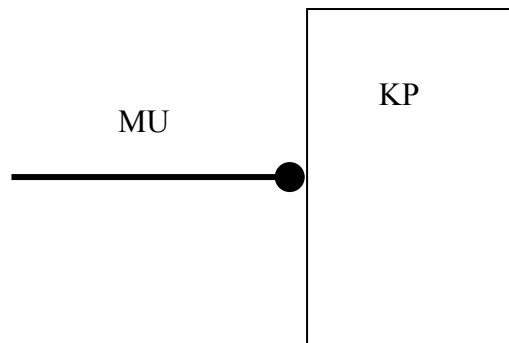
Jos puhe on jonkun tai jonkin tulosta, menosta tai lähdöstä johonkin saakka, käytetään postpositiota *sah*. Sen rinnalla käytetään myös terminatiivia. Terminatiivin päätte on –*ssah*, –*ssäh*, jonka komponenttina on postpositio *sah*.

- (20) *Piiterih sah pelduo, Koškanah sah kodii.* (KKS 1997 s.v. *sah*)
‘Pietariin saakka on peltoja, Koškanaan saakka on taloja.’
- (21) *Hyö kižatah yöh sah.* (KKS 1997 s.v. *sah*)
‘He leikkivät yöhön saakka.’
- (22) *Etgo sinä ole vie tiedänyh täh aigah sah.* (KKS 1997 s.v. *sah*)
‘Etkö ole tiennyt tätä aikaisemmin.’
- (23) *Uijetah uivat puoleh matkassah.* (KKS 1997 s.v. *sah*)
‘Uimarit uivat puolimatkan.’
- (24) *Kun midägi sit tarattelimmo ildassah.* (KKS 1997 s.v. *sah*)
‘Milloin mitäkin [tapahtui], (sitten) juttelimme iltaan asti.’
- (25) - - - *sie pläšittih da piettih svuad’buo sie huondeksissah* - - - (Virtaranta 1967: 64)
‘- - - siellä tanssittiin ja pidettiin häitä aamuun asti - - -’
- (26) *Kuzbo olit ihan yössäh?* (Ščerbakova 2012: 39)
‘Missä olit (ihan) yöhön asti?’

KUVIO 4. Muuttujat sijaitsevat kiintopisteiden sisällä.

Esimerkeissä 20–22 käytetään *sah/säh*-adpositiota, esimerkeissä 23–26 käytetään terminatiivia. Esimerkissä 20 adpositiolauseke merkitsee paikkaa, esimerkeissä 21–26 adpositiolausekkeet ja terminatiivi merkitsevät aikaa. Esimerkissä 20 *pellot* ja *talot* ovat muuttujina, *Pietari* ja *Koškana* ovat kiintopisteinä. Niiden suhdetta kutsun INKLUUSIOKSI, koska muuttujat sijaitsevat *Pietariin saakka* ja *Koškanaan saakka* olevan alueen sisällä (kuvio 4). Esimerkeissä 21–26 käytetään SEPARAATIOTA. Kiintopisteenä on aika, muuttujana on jokin toiminta, joka päättyy kiintopisteen ajan alkaessa, mitä kuvataan kuviossa 5.

KUVIO 5. Toiminta tapahtuu kiintopisteeseen saakka.

Pitää sanoa, että nyt voi kirjoittaa sekä käyttäen postpositioita *luo* tai *sah*, esimerkiksi *pellon luo*; *loppuh sah* että pannen sanat sijoihin (approksimatiiviin tai terminatiiviin: *pellolluo*, *lopussah*). Kirjoittaja itse valitsee, mitä hän haluaa käyttää.

7. ADPOSITIOIDEN KUVAAMINEN

Tässä tutkielmani osassa tarkastelen kahta adpositioiden joukkoa erikseen. Vertailen samasta sanakannasta muodostettuja suomen- ja karjalankielisiä adpositioita. Kerron niiden merkityksistä molemmissa kielissä ja sanon, minkä sijainen adpositiousekseen täydennys voi olla.

Esimerkkien kuvaamisessa kiinnitän huomiota muuttujan ja kiintopisteen suhteeseen sekä kuvaan diagrammien avulla niiden yhteyden. Esittelen myös vähän tietoja adpositioiden alkuperästä.

Tässä osassa esittelen vain aineistossani paljon käytetyt post- ja prepositiot. Kerron, käytetäänkö adpositiota post- vai prepositiona tai sekä post- että prepositiona. Tarkastelen myös adpositioiden käyttämistä pääsanan eri sijamuotojen kanssa. Kaikki tiedot olen kerännyt karjalan ja suomen kieliopeista. Kerron myös siitä, onko täydennyksen sijamuoto vaikuttanut adpositioiden merkitykseen ja niiden esittämiseen postpositiona tai prepositiona.

7.1. *Piä-* (suomessa *pää*) -kantaisia adpositioita

Ensi kerran kieliopissa *piä-* (suomessa *pää*) -kantaisia adpositioita voi löytää vuodelta 1816. Strahlmannin kieliopissa 1800-luvulla ne merkitsivät:

- paikkaa, esimerkiksi *Vettä tippuu päälleni* (Merimaa 2004: 67).
- aikaa, esimerkiksi *Viikon päästä minä tulen kotia* (Jahnsson 1871: 77).

Suomenkielisen *päällä*-adposition vastine karjalan kielessä on *piäl*-adpositio (Markianova & Pyöli 2008 s.v. *päällä*). Suomenkielisen *päältä* adposition vastineet karjalan kielessä ovat *piäl*-adpositio ja *piälpäi*-adpositio (Markianova & Pyöli 2008 s.v. *päältä*).

7.1.1. Karjalankielinen *piäl*-adpositio ja suomenkieliset *päällä*- ja *päältä*-adpositiot

Aineistossani *piäl*-adpositio esiintyy vain postpositiona, mutta sekä Markianovalla että Makarovilla on monta esimerkkiä sen käyttämisestä myös prepositiona. Markianovan esimerkeissä *piäl*-adpositio saa genetiivimuotoisen täydennyksen sekä post- että prepositiona, esimerkiksi *vastat riiputah pertin piäl* 'vastoja riiputetaan huoneen päällä' (Markianova 1993: 88), *Savvu nägyy piäl puulojn* 'Savu näkyy puiden päällä' (Markianova 1993: 90).

Suomen kielessä *päällä*-adpositio merkitsee paikkaa:

- jonkin yläpuolella, yllä, jotakin ylempänä, esimerkiksi *Lentokone kierteli saaren päällä. Ikkunan päällä oleva koristelaudoitus.*
- jonkin (ylä)pinnalla, ympärillä, yllä, varassa, esimerkiksi *Kaapin päällä on pölyä. Paita housujen päällä. Olla niskan päällä.* (KS 2017 s.v. *päällä*.)

Karjalan kielessä Makarov (1990 s.v. *piäl*) on erottanut *piäl*-postposition käyttämisestä kaksi semanttista käyttötapaa. Ensimmäinen merkitys on konkreettinen 'jonkin päällä', esimerkiksi *pil'vet ollah juwri piän piäl*, 'pilvet ovat juuri pään päällä'. Toiseksi, postpositiota käytetään merkityksessä 'jonkin vuoksi', esimerkiksi *l'ähteih linnah tavarann piäl* 'he lähtivät kaupunkiin hakemaan tavaraa', *dieron piäl oliin tulluh* 'työasioissa olin tullut'.

Preposition käyttämisestä Makarovilla (1990 s.v. *piäl*) on myös esimerkki, joka on 'paitsi'-merkityksessä: esimerkiksi *ota siitsusobua mi himoittaw piäl viršin* 'ota mitä vain sintsivaatetta haluat, paitsi niitä (jotka ovat) korissa.'. Yhteistä *piäl*-adposition käyttämiselle kaikissa tapauksissa, sekä prepositiona että postpositiona, on että sen rinnalla käytetään aina vain genetiivimuotoista täydennystä.

- (26) *Andrei died'oi joga keziä opasti lapsii uidamah da vardoičči toizii, ken jo hyvin maltoi pyzyö vien piäl ku hänel ainos himoitti uidua syvembäh kohtah.* (Štšerbakova 2012: 11)
 'Joka kesä Andrei-vaari opasti lapsia uimaan ja vartioi niitä, jotka osasivat jo kellua hyvin veden päällä, koska heitä aina himotti uida syvempään kohtaan.'

Esimerkissä 26 muuttuja sijaitsee kiintopisteen *päällä* (kuvio 6), mutta tässä lauseessa ei ole määritelty täsmällisesti etäisyyttä muuttujan ja kiintopisteen välillä. Semanttisesti *pyzyö vien piäl* tarkoittaa, että ihminen pystyy hengittämään eli ainakin hänen nenänsä on veden päällä. Mutta jos katsotaan lauseen loppuun, voidaan myös täsmentää, että *pyzyö vien piäl* ei merkitse vain veden päällä olemista, vaan myös lasten kykyä uida. Tarkasteltaessa muuttujan ja kiintopisteen välistä suhdetta konseptuaalisten perusrelaatioiden kannalta voidaan sanoa, että esimerkissä 1 tekijä saavuttaa KONTAKTIN veden kanssa eli muuttuja on kontaktissa kiintopisteen kanssa.

(27) *Erähien suurien kivilöin piäl sorzat huogavutah, net kuduat ei tahtottu lähtie lendomatkah lämmäh muah, a jädih linnan lähimäzeh jogeh, talvie viettämäh.* (Štšerbakova 2012: 5)

'Eräiden suurten kivien **päällä** lepäävät ne sorsat, jotka eivät halunneet lähteä lentomatkiaan lämpimään maahan, vaan jäivät kaupungin lähijokeen talvea viettämään.'

Esimerkissä 27 muuttuja on kiintopisteeseen suorassa yhteydessä (kuvio 6), muuttuja on kiintopisteen yläpuolella ja se on KONTAKTIN suhde. *Kivet* ovat 'kovia aineksia' (KS 2017 s.v. *kivi*), joita sorsat vain koskevat, eivätkä voi olla niiden sisällä.

(28) *Meččypočči - - -. pagei omua tropastu myö, muan piäl syömisty eččimäh.* (Štšerbakova 2012: 10)

'Mäyrä pakeni omaa polkuaan pitkin, maan **päälle** syömistä etsimään.'

Esimerkissä 28 *mäyrä* etsii *syömistä*, jota on maalla, maan pinnalla, eikä maan alla. *Muan piäl* on melko laaja ympäristö, maan pinnalla on muun muassa puita, juuria ja taloja. Ilman tekijää voisi olla vaikea sanoa, mistä konkreettisesta paikasta on puhe. Mutta koska tekijänä on *mäyrä*, voin sanoa, että paikka ei ole niin korkea, sillä *mäyrä* ei osaa kiivetä puihin, Paikka voisi olla ihan maan pinnalla tai juurien päällä. Muuttuja on KONTAKTISSA kiintopisteen kanssa (kuvio 6).

Suomenkielisessä kirjassa *päällä*-adpositio ja *päältä*-adpositio eivät ole yhtä paljon käytössä kuin karjalankielisessä kirjassa, mutta ne esiintyvät myös postpositiona, merkitsevät paikkaa ja niiden rinnalla täydennys on genetiivissä.

(29) *Istuin veturin päällä ja hoitelin paakia ja venttiilejä, vaari nauraa.* (Välämäki 1995: 40)

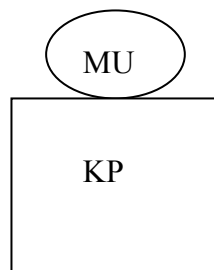
(30) *Jos on oikein pitkä rata, vaari pohtii, – ja sitä katsoo veturin **päältä**, niin kyllä kiskot näyttävät kaukana menevän yhteen.* (Välimäki 1995: 42)

Esimerkeissä 29 ja 30 kiintopisteenä on *veturi* molemmissa lauseessa. Kielitoimiston sanakirjan mukaan *veturi* on 'junanvaunuja vetävä tai työntävä kiskoilla kulkeva kulkuneuvo' (KS 2017 s.v. *veturi*). Muuttuja *istuu* sen pinnalla ja *katsoo* sen pinnalta eli muuttuja on KONTAKTISSA kiintopisteen kanssa (kuvio 6).

Karjalankielisessä kirjassa *piäl*-adpositio on paljon käytetty. Joka lauseessa se merkitsee paikkaa ja esiintyy postpositiona genetiivimuotoisen täydennyksen kanssa. Saamiini tietoihin perustuen loin taulukon 1 *piäl*-, *päällä*- ja *päältä*-adpositioista.

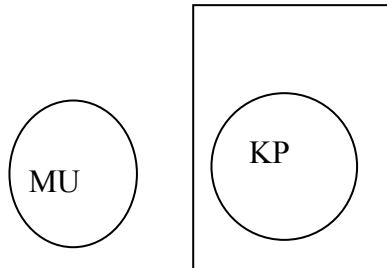
TAULUKKO 1. *piäl*-, *päällä*- ja *päältä*-adpositioiden vertaileminen.

	<i>piäl</i>		<i>päällä</i>	<i>päältä</i>
täydennyksen sijamuoto	genetiivi		genetiivi	genetiivi
merkitys	lokatiivinen tavoite	puute	lokatiivinen	lokatiivinen
adposition asema	postpositio	prepositio	postpositio	postpositio
konseptuaaliset perusrelaatiot	kontakti	separaatio	kontakti	kontakti

KUVIO 6. KONTAKTI *piäl*-, *päällä*- ja *päältä*-adpositioiden yhteydessä.

Kuviossa 6 kuvaan esimerkit 26–30. Kaikissa tapauksissa muuttuja sijaitsee kiintopisteen yläpuolella. Muuttujana on lauseiden subjekti, joka sijaitsee *veden päällä*, *maan päällä*, *kivien päällä* (karjalassa *piäl*), *veturin päällä* tai *katsoo veturin päältä*.

KUVIO 7. SEPARAATIO *piäl*-preposition yhteydessä.

Kuviossa 7 kuvaan esimerkin *ota siitsusobua mi himoittaw piäl viršin* 'ota mitä vain sintsivaatetta haluat, paitsi niitä (jotka ovat) korissa.' Tässä tapauksessa ei ole mitään kontaktia muuttujan ja kiintopisteen välissä.

7.1.2. Karjalankielinen *piäle*-adpositio ja suomenkielinen *päälle*-adpositio

Markianovalla on esimerkki *piäle*-adpositiosta postpositiona genetiivimuotoisen täydennyksen kanssa, esimerkiksi *voidua enämbi voidu leivän piäle* 'voidella enemmän voita leivän päälle' (Markianova 1993: 89).

Makarov (1990 s.v. *piäle*) esittää *piäle*-adpositiolle kaksi merkitystä postpositiona ja kolme merkitystä prepositiona. Postpositiona se merkitsee paikkaa, jotakin suuntaa, esimerkiksi *panna škuapan piäl'e* 'laittaa kaapin päälle', *lampu riputtua stolan piäl'e* 'ripustaa lamppu pöydän yläpuolelle'. Toinen merkitys postpositiona on tavoite, esimerkiksi *kupsu unohti veičen yösjah, huondeksel l'ähti veičen piäle* 'kauppias unohti veitsen yösjaan, lähti aamulla veistä hakemaan'.

Prepositiona *piäle*-adpositiota voi käyttää lukusanojen kanssa: *piäl'e kymmenen kojın paloi* 'yli kymmenen taloa paloi', *syvvä piäl'e miärän* 'syödä ylen määrin'. Molemmissa tapauksissa täydennys on genetiivissä. *Piäle*-preposition toinen merkitys on paikka, samoin kuin postpositiona, esimerkiksi *tuli piäzi piäl'e levon* 'tuli pääsi

katon päälle'. *piäle*-adpositio merkitsee myös jotakin parempaa, esimerkiksi *piäle Pešan soittajua ei ole* Pešaa parempaa soittajaa ei ole' (Makarov 1990 s.v. *piäle*).

Suomen kielessä *päälle*-adpositiolle on esitetty neljä merkitystä.

1. paikka:
 - a. 'jonkin yläpuolelle, jotakin ylemmäksi', esimerkiksi *Oven päälle naulattu hevosenkenkä. Veden päälle rakennettu lava.*
 - b. 'jonkin yläpinnalle, ympärille, ylle, varaan, nojaan, jotakin vasten', esimerkiksi *Nousta mäen päälle. Kaapin päälle kertynyt pöly. Panna kansi astian päälle. Kuraa roiskui miesten päälle. Päästä niskan päälle Vierittää syy jkn päälle niskoille. Sai toisten vihat päälleen.*
2. 'päin, vasten, kimppuun', esimerkiksi *Ajaa jkn päälle törmätä (autolla) jkhun, ajaa jkn yli. Käydä jkn päälle (=hyökätä jkn kimppuun, ahdistella kiivaasti jkta). Tapahtumat tuntuivat kaatuvan päälleni.*
3. puhekielessä 'jonkin määrän yli, lisäksi', esimerkiksi *Hän on päälle kuudenkymmenen. Sai karamellipussin kaupan päälle kaupantekijäisiksi.*
4. puhekielessä 'jälkeen, lisäksi', esimerkiksi *Otti torkut ruoan päälle. Kerta kiellon päälle.* (KS 2017 s.v. *päälle*.)

ISK:n mukaan (2004 § 689) *päällä* adpositiolla on lokatiivinen merkitys, ja se merkitsee jotakin tilapäisesti kiinni pinnassa olevaa (sellaisten konkreettisten esineiden päällä joiden päällä ei normaalisti ole mitään, joilla ei ole luontevaa 'käyttöpintaa'), esimerkiksi *kynä on tv:n päällä, hanskat olivat auton päällä* (verrataan *autolla*).

- (31) [*Vasilii-died'oi*] *Avai kaššalin, rubei nostamah kannon piäle syömezii, - - -*
 (Štšerbakova 2012: 9)
 '[Vasili-vaari] Avasi oljesta tehdyn laukun, rupesi nostamaan kannon päälle syömistä, - - -'

Esimerkissä 31 muuttujana on *Vasili-vaari*, kiintopisteenä 1 on *syöminen*, kiintopisteenä 2 on *kanto*. Muuttuja panee kiintopisteen 1 kiintopisteen 2 *päälle* (kuvio 9). Toiminnan lopussa kiintopiste 1 on kiintopisteen 2 yläpuolella. *Kanto* on 'puun kaatamisen t. taittumisen jälkeen maahan jäävä rungon tyvi' (KS 2017 s.v. *kanto*) eli kova pinta. Muuttuja yhdistää kaksi kiintopistettä. Kutsun tätä muuttujan ja kiintopisteiden suhdetta ASSOSIAATIOKSI.

(32) *Yksi vieri čoman maton piäle, toine – altarin lattiel, toizet viertih kirikön skamn'azil.* (Štšerbakova 2012: 44)

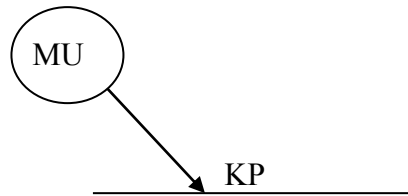
'Yksi [enkeli] makasi kauniin maton päällä, toinen – alttarin lattialla, muut makasivat kirkonpenkillä.'

Esimerkissä 32 muuttujana on *enkeli*, joka makaa *matto*-kiintopisteen yläpuolella (kuvio 8). Kielitoimiston sanakirjan mukaan *maata* merkitsee 'olla makuuasennossa, pitkällään, loikoa, lojua; olla levolla, levätä' (KS 2017 s.v. *maata*). *Matto* on 'lattian peite' (KS 2017 s.v. *matto*). Muuttuja liikkuu sen yläpuolelle, ei sisään. Muuttujan ja kiintopisteen välistä suhdetta kutsun KONTAKTIKSI.

Karjalankielisessä kirjassa *piäle*-adpositio merkitsee paikkaa, sen lausekkeen täydennys on genetiivissä ja tätä adpositiota käytetään postpositiona. Suomenkielisessä kirjassa *päälle*-adpositiota ei ole käytetty. Saamiini tietoihin perustuen loin taulukon 2 *piäle*- ja *päälle*-adpositioista:

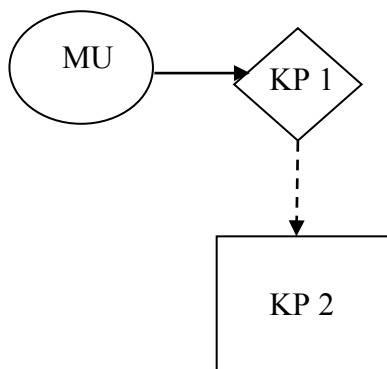
TAULUKKO 2. *piäle*- ja *päälle*-adpositioiden vertailu.

	<i>piäle</i>		<i>päälle</i>
täydennyksen sijamuoto	genetiivi		genetiivi
merkitys	lokatiivinen tavoite	'enemmän' paikka komparatiivin merkitys	lokatiivinen 'enemmän' 'jälkeen, lisäksi' 'päin, vasten, kimppuun'
adposition asema	postpositio	prepositio	postpositio
konseptuaaliset perusrelaatiot	kontakti assosiaatio	kontakti	kontakti

KUVIO 8. KONTAKTI *piäle-* ja *päälle-*adpositioiden yhteydessä.

Kuviossa 8 kuvaan esimerkin 32. Muuttuja lähestyy kiintopistettä. Ensin muuttuja ja kiintopiste ovat SEPARAATIOSSA, mutta lopussa ne ovat KONTAKTISSA.

KUVIO 9. ASSOSIAATIO *piäle-*postposition yhteydessä.

Kuviossa 9 kuvaan esimerkin 31. Muuttuja ottaa kiintopisteen 1 ja panee sen kiintopisteen 2 yläpuolelle.

7.1.3. Karjalankielinen *piäliči*-adpositio ja suomenkielinen *päällitse*-adpositio

Markianova (1993: 90–91) on antanut *piäliči*-adposition käyttämisestä esimerkkejä sekä postpositiona, esimerkiksi *Lykkie aijas piäliči* 'heittää aidan yli', että prepositiona, esimerkiksi *Hirvet oli hypätty piäliči ojas* 'hirvet hyppäsivät ojan yli'. Molemmissa tapauksissa sen rinnalla täydennys on elatiivissa.

Makarov (1990 s.v. *piäliči*) myös antaa *piäliči*-adposition sekä postpositiona, esimerkiksi *žiivattu piästiä talves piäliči* 'antaa karjan talvehtia', *naižes piäliči polučii ozan* 'naisen avulla sai onnea', että prepositiona käyttämisestä esimerkkejä. Sen

täydennyksen sijamuoto on aina elatiivi. Postpositiona tällä adpositiolla on vain yksi merkitys: 'poikki, yli', esimerkiksi *harpata kyn'n'ykses piäliči* 'harpata kynnyksen yli'.

Prepositiona *piäliči*-adpositiolla on kaksi merkitystä. Ensiksi se merkitsee 'jokin yläpuolella tekee jotakin', esimerkiksi *piäliči aijas hypätä* 'hypätä aidan yli'. Toiseksi sillä on kuvaava merkitys, esimerkiksi *lastu ei sua kačottua piäliči piäs* 'lasta ei saa katsoa pään päälle'; *piäliči omas ozas et harpua* 'oman onnen yli et harppaa'. (Makarov 1990 s.v. *piäliči*.)

Täydennyksen sijamuodon vastineena Fedotovalta (1990: 90) löytyy genetiivitäydennys: *männä Uhtuon piäl'liči* 'mennä Uhtuan yläpuolella'. Koska *piäliči* esiintyy genetiivin yhteydessä, se merkitsee, että jotakin on jonkin yläpuolella. Fedotovan mukaan sanayhtymä verbi + genetiivi + *piäl'liči(č)* merkitsee tekoa, joka tapahtuu jonkin paikan yläpuolella. (Fedotova 1990: 90.)

Suomen kielessä *päällitse*-adpositiolla on yksi merkitys:

- 'yli, ylitse', esimerkiksi *Kude ja loimi kulkevat vuorotellen toistensa päällitse* (KS 2017 s.v. *päällitse*).

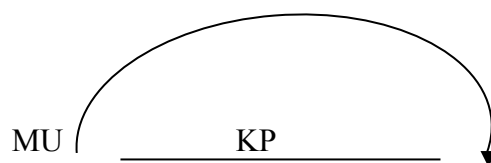
- (33) *Yhtenny huondeksen ylbevyi kažiine, tuli ihan ukselluo, vaiku se avavui, murraldih kynnykses piäliči, viereldi lattiel da n'augujen rubei pyrgimähes ystäväkse.* (Štšerbakova 2012: 39)
 'Yhtenä aamuna kissa rohkeni, tuli ihan oven luokse, vain kun ovi avautui, livahti kynnyksen yli, vierähti lattialle ja naukuen rupesi pyrkimään ystäväksi.'

Esimerkissä 33 päästäkseen asuntoon kissan pitää liikkua esteen yli (kuvio 10). Tämä este on varmasti kissaa matalampi, siksi kissan ei tarvitse olla KONTAKTISSA sen kanssa, vaan kissa voi hypätä sen yli. Tätä kiintopisteen ja muttujan suhdetta kutsun SEPARAATIOKSI.

Karjalankielisessä kirjassa *piäliči*-adpositiota voi tavata vain yhden kerran. Suomenkielisessä kirjassa eikä HS:ssa *päällitse*-adpositio ei esiinny. Sitä ei käytetä paljon suomen kielessä. Saamiini tietoihin perustuen loin taulukon 3 *piäliči*- ja *päällitse*-adpositioista.

TAULUKKO 3. *piäliči-* ja *päällitse-*adpositioiden vertaileminen.

	<i>piäliči</i>	<i>päällitse</i>
täydennyksen sijamuoto	elatiivi	genetiivi
merkitys	väylä, reitti	väylä
adposition asema	postpositio prepositio	postpositio
konseptuaaliset perusrelaatiot	separaatio	separaatio

KUVIO 10. SEPARAATIO *piäliči-* ja *päällitse-*adpositioiden yhteydessä.

Kuviossa 10 kuvaan esimerkissä 33 tapahtunutta toimintaa. Muuttuja hyppää kiintopisteen yli koskematta sitä.

7.2. *Taka-*kantaisia adpositioita

*Taka-*kantaisia adpositioita on muodostettu vanhasta *taka-*sanakannasta (< **tayak*), joka on sama sekä karjalan että suomen kielessä. Se merkitsee 'jotakin, joka sijaitsee takana'. (SSA 2000 s.v. *taka*.)

Ensimmäisen kerran kieliopissa sitä voi tavata vuonna 1649. Sen kieliopin tekijä on Petraeus. (Merimaa 2004: 62.) Hänen kieliopissaan tämän ryhmän adpositioilla on kolme merkitystä:

- paikka, esimerkiksi *Painiskelivat seinän takana* (Eurén 1849: 195).

- aika, esimerkiksi *Wiikon takaa* (Koskinen 1860: 66).
- tapa, esimerkiksi *Tarmonsa takaa* (Tamminen 1884: 22).

Penttilän (1963: 341) mukaan tämän joukon adpositioilla voi olla vain genetiivimuotoinen täydennys, esimerkiksi *Talon takaa ilmestyi parvi poikia*, *Päämäärämme on monien ponnistusten takana*, *Poika piiloutui minun taakseni* (Penttilä 1963: 341). Genetz (1884: 186) näkee, että kaikki tämän joukon adpositiot saavat genetiivimuotoisen täydennyksen.

7.2.1. Karjalankielinen *tagua*-adpositio ja suomenkielinen *takaa*-adpositio

Tagua- ja *takaa*-adpositiot ovat partitiivimuotoisia. Karjalan kielessä *tagua*-adpositio esiintyy vain postpositiona sekä Makarovin (1990) että Markianovan (1993) kieliopissa. Makarov (1990 s.v. *tagua*) vertaa sitä *iral*, *tagan* ja *tua*, *tuan* -adpositioiden kanssa, joiden merkitys on lähes sama. Makarovin mukaan *tagua*-postpositio merkitsee paikkaa ja sitä käytetään genetiivitäydennyksen kanssa. Esimerkiksi *Minun kuldaine on loitton, suwren järven tagua* 'Minun kultaseni on kaukana, suuren järven takana', *Ištuin minä ikkunpiel'es, murennuon st'oklan tagua* 'Minä istuin ikkunanpielessä, murenneen lasin takana'. Markianova (1993: 89) myös kirjoittaa, että *tagua*-postposition kanssa pitää käyttää genetiivimuotoista täydennystä, esimerkiksi *Seibähät virutah koin tagua* 'Seipäitä on talon takana'.

ISK:n esimerkeissä *takaa*-postposition rinnalla täydennys on genetiivissä. ISK:n mukaan se merkitsee paikkaa, esimerkiksi *Hän tuli verhon takaa yleisön eteen* (ISK 2004 § 689).

Takaa-adpositiota käytetään:

- merkiten sijaintia.
 - a. 'taka-, perä-, selkäpuolta, taustaa', esimerkiksi *Rapsutti koiraa korvan takaa*.
 - b. 'takaosaa', esimerkiksi *Bussista takaa poistuvat matkustajat*.
 - c. 'jonkin toiselta, tuolta, kaukaisemmalta puolelta', esimerkiksi *Verhon, seinän, aidan takaa*. *Meren takaa*. *Kuu nousi vuorijonon takaa*.

- d. 'jonkin selkäpuolitse, taitse', esimerkiksi *Tie kulkee talon **takaa**. Kiertää järven **takaa**.*
- merkiten välimatkaa, etäisyyttä: päästä, esimerkiksi *Matkojen **takaa** tullut vieras. Tulla tiettömien taipaleitten **takaa**.*
 - viittaamassa 'ajalliseen etäisyyteen', esimerkiksi *Hautalöytö 1 000 vuoden **takaa** 1 000 vuotta sitten olleelta ajalta. Vuosisatojen **takaa** periytynyt tapa. Tunnen hänet jo vuosien **takaa**.*
 - 'jonkin kätköstä, peitosta', esimerkiksi *Nimimerkin **takaa** paljastunut kirjailija. Jurouden **takaa** vaistottava ystävällisyys. Tarinan **takaa** kuultava opetus.*
 - käytetään eräissä kiinteissä yhteyksissä, esimerkiksi *Vaikutti lastensa elämään vielä haudan **takaakin** (= kuolemansa jälkeenkin). Voimiensa **takaa** (= kaikin voimin). Tavan **takaa** (= usein, tämän tästä) toistuva virhe. (KS 2017 s.v. *takaa*.)*

Kiinnitän huomiota siihen, että täydennyksen sijamuotona esiintyy paitsi genetiiviä myös elatiivia (*Bussista **takaa***). Elatiivi on sisäpaikallissija, erosija ja sen perusmerkitys on jotakin pois siirtymistä (VISK 2008 § 1238–1239). Sitten *bussista takaa* merkitsee 'siirtymistä bussin takaosasta'.

(34) *Meijän kylyn **tagua** seižou suuri turbei kuuzi, sie on linduzien pezii, ainos kuuluu poigazien čiučetyš (Štšerbakova 2012: 25).*

'Meidän saunamme **takana** seisoo suuri tuuhea kuusi, siinä on lintujen pesiä, aina kuuluu poikasten viserrys.'

(35) *A se kummalline kuuzipuu igävöičči, päivypastos virujen, mökin **tagua** (Štšerbakova 2012: 15).*

'Ja se kummallinen kuusipuu ikävöi päivänpaisteessa maaten mökin **takana**.'

Esimerkeissä 34 ja 35 merkitys on lähes samaa, ne merkitsevät paikkaa. Molemmissa lauseissa paikka ei ole tarkka. Me tiedämme, että muuttuja on jonkin talon takana, mutta emme tiedä, missä se täsmällisesti on. Se voi olla kaukana tai lähellä. Muuttujien ja kiintopisteen välinen suhde on SEPARAATIO (kuvio 11).

(36) *Ville virnuilee kirjansa **takaa** (Välimäki 1995: 8).*

(37) *Osmo jää aidan viereen tarkkailemaan, miten Amateus lähestyy Kallea **takaa** päin rupikonna kädessään (Välimäki 1995: 22).*

Esimerkeissä 36 ja 37 muuttajat eivät kosketa kiintopistettä (kuvio 12). Lauseessa 36 muuttujana on *Ville*, kiintopisteenä on *kirja*. Muuttuja pitää *kirjaa* kädessään, mutta lauseessa hän *virnuilee*, mitä merkitsee 'hymyillä iloisesti' (KS 2017 s.v. *virnuilla*) ja hymy on tunteen ilme kasvoilla (KS 2017 s.v. *hymy*). *Villen* kasvot ovat kiintopisteen takana koskematta sitä. Kutsun tätä relaatiota SEPARAATIOKSI.

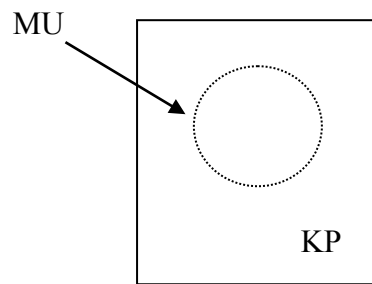
Lauseessa 37 muuttujana on *Amateus*, kiintopisteenä on *Kalle*. He ovat toisistaan erillään. Muuttuja *lähestyy* kiintopisteen *takaa*. Toiminnan alussa muuttuja oli kiintopisteen takana ja toiminnan lopussa on sama tilanne. Muuttuja vain *lähestyy*. Kutsun tätä relaatiota SEPARAATIOKSI.

Kaikissa esimerkeissä adpositio osoittaa paikkaan, johonkin piilotettuun paikkaan. Esimerkkejä tutkittuani voin sanoa, että *tagua*- ja *takaa*-adpositiot merkitsevät jotakin, joka on piilossa lukijalta. Kiintopistettä käytetään, jotta muuttuja piiloutuu.

Sekä karjalankielisessä että suomenkielisessä kirjassa *tagua*-postpositiolla ja *takaa*-adpositiolla on lokatiivinen merkitys. Karjalan kielessä adpositio saa genetiivimuotoisen täydennyksen ja suomen kielessä partitiivimuotoisen täydennyksen. Saamiini tietoihin perustuen loin taulukon 4 *tagua*- ja *takaa*-adpositioista.

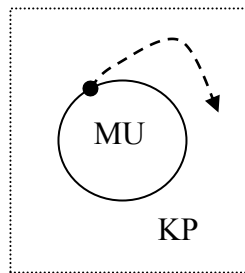
TAULUKKO 4. *tagua*- ja *takaa*-adpositioiden vertailu.

	<i>tagua</i>	<i>takaa</i>
täydennyksen sijamuoto	genetiivi	genetiivi partitiivi elatiivi
merkitys	lokatiivinen	lokatiivinen temporaalinen
adposition asema	postpositio	postpositio
konseptuaaliset perusrelaatiot	separaatio	separaatio

KUVIO 11. SEPARAATIO *tagua*-adposition yhteydessä.

Kuviossa 11 kuvaan esimerkit 34–35. Muuttuja sijaitsee kiintopisteen takana. Karjalan kielessä käytetään elatiivimuotoista adpositiota merkiten inessiiviä suomen kielessä. Siksi tämä kuvio on sama kuin kuvio 12 seuraavassa alaluvussa.

KUVIO 12. SEPARAATIO *takaa*-adposition yhteydessä.

Kuviossa 12 kuvaan esimerkit 36–37. Muuttuja sijaitsee kiintopisteen takana, mutta tekee jotakin sen takaa.

7.2.2. Karjalankielinen *tagan*-adpositio ja suomenkielinen *takana*-adpositio

Tagan-adpositio ja *takana*-adpositio ovat essiivimuotoisia. Makarovin sekä Markianovan mukaan *tagan*-adpositiota karjalan kielessä käytetään vain postpositiona. Merkitys on lähes sama, kuin *tagua*-postpositiolla, esimerkiksi *Joven tagan tänä vuon ewlo heiniä* 'Joen **takana** tänä vuonna ei ole heiniä', *Soloveilinduine soittaw rawdurešotkoin tagan* 'Satakieli-lintu soittaa rauta-aidan **takana**'. (Makarov 1990 s.v. *tagan*.) Markianova (1993: 89) myös kirjoittaa, että täydennys *tagan*-postposition

rinnalla on genetiivissä. Esimerkiksi *Pellon **tagan** oli vil'l'usarai da riihi* 'Pellon **takana** oli villalato ja riihi'.

Ahtian (2014: 131) mukaan *tagan*-adpositiolla karjalan kielessä on kaksi merkitystä, ensimmäinen on sama kuin suomenkielisillä *takana*- ja *takaa* -adpositioilla. Esimerkiksi *Lukun **tagan** on lapset* 'Lukon **takana** on lapset' ja toinen merkitys on sama kuin adessiivi-sijamuodolla (merkiten omistusta), esimerkiksi *Älä seizo **tagan** minuh* (=minul) 'Älä seiso minun **takanani**'. Jälkimmäisessä esimerkissä *tagan*-adposition täydennys on illatiivissa.

KS:n (2017) mukaan suomen kielessä *takana*-adpositiolla on myös monta merkitystä. Se voi merkitä:

- sijaintia:

a. 'taka-, perä-, selkäpuolella, taustalla', esimerkiksi *Talon **takana** on metsää. Kädet selän **takana**. Seisoa puiden **takana**. **Takanani** oli pitkä jono.*

b. 'jonkin toisella, kaukaisemmalla, tuolla puolella', esimerkiksi *Aidan, seinän, rajan **takana**. Aurinko on pilven **takana**. Atlantin **takana** tavallisesti = Amerikassa.*

- välimatkaa, etäisyyttä: 'päässä', esimerkiksi *Tietttömiä taipaleiden **takana**. Huonojen kulkuyhteyksien **takana** ovat kylät. Voitto oli enää yhden pisteen **takana**.*

- aikaa: ilmaisemassa, että 'jokin on ohi, mennyttä, koettua', esimerkiksi *Hänellä on pitkä elämä **takanaan**. Parhaat päivät ovat auttamatta **takanamme**. Taiteella on pitkä historia **takanaan**. Jklla on kokemusta, kirjava menneisyys **takanaan**.*

- 'hallussa, määräysvallassa', esimerkiksi *Ne rahat ovat hänen **takanaan**. Pidä salaisuus **takanasi**!*

- 'vastaamassa jostakin', esimerkiksi *Koko henkilökunta oli uudistuksen **takana**. Hänellä oli puolueen enemmistö **takanaan**.*

(38) *Pienet kettumökit seisovat kahdessa pitkässä rivissä ja niiden verkkojen **takana** näkyy kettujen häntiä ja neniä* (Välimäki 1995: 27).

Esimerkissä 38 muuttujana on *kettujen häntiä ja neniä*, kiintopisteenä on *verkot*. Muuttuja on kiintopisteen *takana*, kutsun niiden suhdetta SEPARAATIOKSI, koska ne ovat erilaisia ja eivät koske toisiaan (kuvio 13).

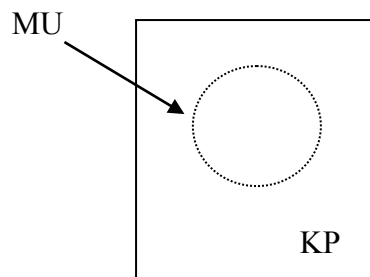
(39) *Toin, sanoo Osmo, - se [rupikonna] on tuolla roskiksen **takana** kassissa* (Välimäki 1995: 22).

Esimerkissä 39 *rupikonna* on muuttujana, ja se sijaitsee *roskiksen* (kiintopisteen) *takana*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen suhde on sama, kuin edellisessä lauseessa eli SEPARAATIO (kuvio 13).

Karjalankielisessä kirjassa *tagan*-adpositiota ei esiinny. Suomenkielisessä kirjassa *takana*-adpositio esiintyy postpositiona, sen täydennys on genetiivissä ja se merkitsee paikkaa. Saamiini tietoihin perustuen loin taulukon 5 *tagan*- ja *takana*-adpositioista.

TAULUKKO 5. *tagan*- ja *takana*-adpositioiden vertailu.

	<i>tagan</i>		<i>takana</i>
täydennyksen sijamuoto	genetiivi	illatiivi adessiivi	genetiivi
merkitys	lokatiivinen adessiivin merkitys (omistus)		lokatiivinen temporaalinen, jonkin hallussa olo 'vastaamassa jostakin'
adposition asema	postpositio	prepositio	postpositio
konseptuaaliset perusrelaatiot	separaatio	separaatio	separaatio

KUVIO 13. SEPARAATIO *tagan*- ja *takana*-adpositioiden yhteydessä.

Kuviossa 13 kuvaan esimerkit 38–39. Muuttuja sijaitsee ja toiminta tapahtuu kiintopisteen takana.

7.2.3. Karjalankieliset *tuači-*, *tuakse-*, *toakse-*adpositiot ja suomenkielinen *taakse-*adpositio

Tuači-, *tuakse-*, *toakse-* ja *taakse-*adpositiot ovat translatiivimuotoisia. Markianovan (1993: 89) mukaan *tuakse-*adpositio saa genetiivimuotoisen täydennyksen, esimerkiksi *Peittyö kallivon tuakse* 'Peittää kallion **taakse**', *Mennä mättähän tuakse* 'Mennä mättään **taakse**'. *Tuači-*adpositiota käytetään elatiivitäydennyksen kanssa, esimerkiksi *Se inehmine kai ruadua mužikas tuači* 'Se ihminen työskentelee miesten **asemesta**'.

Makarov (1990 s.v. *tuači*) kirjoittaa, että sekä *tuači* että *tuakse* -adpositiota käytetään vain postpositiona. Makarovin mukaan *tuači-*adpositiolla on kaksi merkitystä, ensimmäinen on 'jonkun asemesta', esimerkiksi *Minus tuači sano sinä* 'Sinä, sano, minun **puolestani**, *Toižes tuači äl'ä mene vastuamah* 'Toisen **puolesta** älä mene vastaamaan'. Toinen merkitys on 'jonkin takia', esimerkiksi *mis tuači meniit vedeh?* 'minkä **takia** menit veteen:'.

*Tuakse-*adpositiolla on sama merkitys kuin *tagan-*adpositiolla eli lokatiivinen, esimerkiksi *uksen tuakse* 'oven **taakse**', *Pane ikkunan tuakse* 'Pane ikkunan **taakse**', mutta sitä voi myös käyttää näissä lauseissa, esimerkiksi *kenen tuakse meni miehel'e?* 'kenen **kanssa** meni naimisiin?' (Makarov 1990 s.v. *tuakse*).

Ahtian kieliopissa (2014: 131) on mainittu vain *toakse-*adpositio, ja sillä on kaksi merkitystä. Ensimmäinen on sama kuin suomenkielisellä *taakse-*adpositiolla, esimerkiksi *Älä mene toakse hebuo* (=hebuo *toakse*) 'Älä mene hevosen **taakse**'. Toinen merkitys on sama, kuin allatiivilla (merkiten omistusta), esimerkiksi *Minun toakse kai anna, minä net ruokičen* 'Anna kaikki minulle, minä syötän niitä'. Ahtia sanoo, että toisessa tapauksessa täydennyksen sijamuoto on aina genetiivi post- ja prepositiona, mutta esimerkeistä voi nähdä, että myös illatiivia käytetään täydennyksen sijamuotona (*toakse iččeh*).

KS:n (2017) mukaan *taakse*-adpositio voi merkitä:

- sijaintia:

- a. 'jonkin taka-, perä-, selkäpuolelle, taustalle', esimerkiksi *Asettui jonoon veljensä taakse. Panna kädet selän taakse. Katsoa kaapin taakse. Automme taakse oli muodostunut jono.*
- b. 'jonkin toiselle, kaukaisemmalle, tuolle puolelle', esimerkiksi *Pallo lensi aidan taakse. Piiloutui verhon taakse. Kuu meni pilven taakse.*

- välimatkaa, etäisyyttä, esimerkiksi *Lähti tiettemien taipaleiden taakse. Mestaruus jäi parin pisteen taakse.*

- aikaa:

- a. ilmaisemassa, että 'jokin on ohi, mennyttä, koettua', esimerkiksi *Minkä taakseen jättää, sen edestään löytää.*
 - b. 'hyvin kauas tulevaisuuteen, ikuisesti', esimerkiksi *Säilyä aikojen taakse hyvin kauas tulevaisuuteen, ikuisesti.*
- 'puolelle, kannalle, kannattajaksi, tueksi', esimerkiksi *Hallitus sai taakseen eduskunnan enemmistön. Asettuivat yksimielisesti päätöksen taakse.*

Karjalankielisessä kirjassa *tuači*-adpositio merkitsee tapaa, sen täydennys on elatiivissa ja se esiintyy postpositiona. *Tuakse*-adpositio merkitsee paikkaa ja esiintyy genetiivitäydennyksen kanssa postpositiona.

(40) *Kenbo rubieu sinus tuači sinun pertii ruokkimah da sinuu syöttämäh?*
(Štšerbakova 2012: 34).

'Kuka sinun puolestasi rupeaa siivoamaan huonettasi ja syöttämään sinua?'

Esimerkissä 40 muuttujana on *kuka*, kiintopisteenä on *sinä*. Lauseessa 40 muuttujan ja kiintopisteen välisenä suhteena on SEPARAATIO (kuvio 16).

(41) *Vuosi lopehes, meni jo kaksitostu kuudu ku aittah lukun taakse engelizet peityttih* (Štšerbakova 2012: 43).

'Vuosi loppui, meni jo kaksitoista kuuta, kun aitan lukon taakse enkelit peittyivät'.

Lauseessa 41 adpositiolausekkeella on lokatiivinen merkitys. *Enkelit*-muuttuja ja *lukko*-kiintopiste ovat erilaisia entiteettejä, jotka eivät koske toisiaan (kuvio 14). Toiminnan alussa muuttajat olivat jossakin toisessa paikassa, mutta toiminnan lopussa ne ovat

kiintopisteen takana. Liikkumisen aikana ne eivät koske kiintopistettä. Kutsun tätä konseptuaalista perusrelaatiota SEPARAATIOKSI.

Suomenkielisessä kirjassa kaikissa lauseissa *taakse*-adpositio esiintyy postpositiona. Se merkitsee paikkaa ja saa genetiivimuotoisen täydennyksen.

- (42) *Minä pidän sinusta huolta, Osmo sanoo sille [rupikonnalle] hellästi ja vie sen kassissa roskalaatikon **taakse*** (Välimäki 1995: 24).
- (43) *Ville kätkeytyy kirjansa **taakse** eikä ole kuulevinaan* (Välimäki 1995: 8).
- (44) *Maa on kamalan kylmä ja Osmon hampaat kalisevat, kun hän vie purkin vajan **taakse*** (Välimäki 1995: 20).
- (45) *Hän [Osmo] kätkee kassin roskalaatikon **taakse** ja menee sisälle* (Välimäki 1995: 21).
- (46) *Tänne ei saa tulla, mutta kukaan ei näe, jos me hiivitään tuon takimmaisena kopperivin **taakse*** (Välimäki 1995: 26).

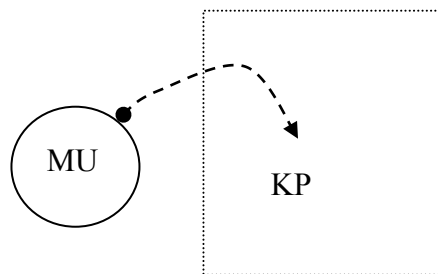
Lauseissa 42, 44 ja 45 on yksi tekijä, joka yhdistää kaksi entiteettiä (kuvio 18). Lauseessa 42 *Osmo vie rupikonnaa roskalaatikon (kiintopisteen) **taakse***. Lauseessa 44 *Osmo vie purkin vajan (kiintopisteen) **taakse***. Lauseessa 45 *Osmo kätkee kassin roskalaatikon (kiintopisteen) **taakse***. Kaikissa näissä lauseissa muuttuja (*Osmo*) on kolmas entiteetti, joka edustaa kiintopisteen 1 (*rupikonna, purkki, kassi*) ja kiintopisteen 2 (*roskalaatikko, vaja, roskalaatikko*) välistä naapuruutta. Näissä lauseissa esiintyy ASSOSIAATIO.

Lauseissa 43 ja 46 muuttujat (*Ville* ja *me*) ja kiintopisteet (*kirja* ja *kopperivi*) ovat toisistaan erillään. Kutsun tätä suhdetta SEPARAATIOKSI. Lauseessa 43 toiminnan alussa muuttuja on jo kiintopisteen takana (kuvio 15), mutta lauseessa 46 muuttuja on jossakin toisessa paikassa (kuvio 14). Toiminnan lopussa molemmissa lauseissa muuttujat ovat kiintopisteiden takana, mutta eivät koske sitä.

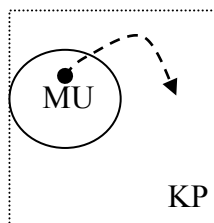
Saamiini tietoihin perustuen loin taulukon 6 *tuači-*, *tuakse-*, *toakse-* ja *taakse-* adpositioista. Tässä joukossa karjalan kielessä esiintyy kolme adpositiota, suomen kielessä vain yksi.

TAULUKKO 6. *tuači-*, *tuakse-*, *toakse-* ja *taakse-*adpositioiden vertailu.

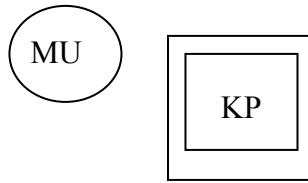
	<i>tuakse</i>	<i>toakse</i>	<i>tuači</i>	<i>taakse</i>
täydennyksen sijamuoto	genetiivi	genetiivi partitiivi illatiivi	elatiivi	genetiivi
merkitys	lokatiivinen lisäys	allatiivin merkitys (omistus)	tapa korvaus syy	lokatiivinen temporaalinen
adposition asema	postpositio	pre- ja postpositio	postpositio	postpositio
konseptuaaliset perusrelaatiot	separaatio	separaatio assosiaatio	separaatio	separaatio assosiaatio

KUVIO 14. SEPARAATIO 1 *tuakse-* ja *taakse-*adpositioiden yhteydessä.

Kuviossa 14 kuvaan esimerkit 41 ja 46. Muuttuja sijaitsee kiintopisteestä erillään, ja se siirtyy kiintopisteen taakse koskematta kiintopistettä.

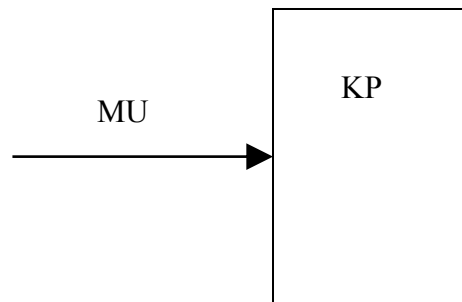
KUVIO 15. SEPARAATIO 2 *taakse-*adposition yhteydessä.

Kuviossa 15 kuvaan esimerkin 43. Tässä tapauksessa muuttuja sijaitsee jo kiintopisteen takana, mutta liikkuu vielä kiintopisteen sisään.

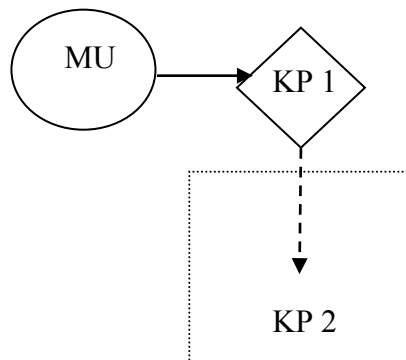
KUVIO 16. SEPARAATIO 3 *tuači*-adposition yhteydessä.

Kuviossa 16 kuvaan esimerkin 40. Muuttuja ja kiintopiste ovat erillään toisistaan.

KUVIO 17. ASSOSIAATIO *toakse*-adposition yhteydessä.

Kuviossa 17 kuvaan esimerkin *Minun toakse kai anna, minä net ruokičen* 'Anna kaikki minulle, minä syötän niitä'. Muuttuja liikkuu kiintopisteelle.

KUVIO 18. ASSOSIAATIO *taakse*-adposition yhteydessä.

Kuviossa 18 kuvaan esimerkit 42, 44 ja 45. Muuttuja panee kiintopisteen 1 kiintopisteen 2 taakse.

7.3. Koonti analyysistä

Tutkielmassani olen analysoinut kaksi suurta joukkoa adpositioita. Olen tutkinut myös toisia adpositioita, mutta ne eivät kuuluneet tähän työhön. Olen ottanut vain kaksi enemmän muita käytettyä adpositioiden joukkoa.

Pää-sanakannasta (karjalassa *piä-*) muodostettuja adpositioita tutkittuani voin sanoa, että ne ovat paljon käytettyjä molemmissa kielissä. Useimmiten näillä adpositioilla on lokatiivinen merkitys. Ne voivat myös merkitä tavoitetta (karjalankieliset *piäl-* ja *piäle-* postpositiot), puutetta (karjalankielinen *piäl-* postpositio), väylää (karjalankielinen *piäliči-* adpositio ja suomenkielinen *päällitse-* postpositio), reittiä (karjalankielinen *piäliči-* adpositio). Niillä voi olla myös merkitykset 'enemmän' (karjalankielinen *piäle-* prepositio ja suomenkielinen *päälle-* postpositio), 'jälkeen, lisäksi' ja 'päin, vasten, kimppuun' (suomenkielinen *päälle-* postpositio). Harvemmin näillä adpositioilla voi olla komparatiivin merkitys (karjalankielinen *piäle-* prepositio). Täydennys on tavallisesti genetiivissä, vaikka se voi olla myös partitiivissa ja elatiivissa (karjalankielisen *piäliči-* adposition yhteydessä). Muuttujan ja kiintopisteen suhteena on yleensä KONTAKTI ja SEPARAATIO.

Taka-sanakannasta (karjalassa *taga-*) muodostettujen adpositioiden joukko on suuri. Olen tutkinut vain eräitä adpositioita. Ne esiintyvät sekä post- että prepositiona. Ne voivat merkitä paikkaa, aikaa, omistusta, lisäystä, tapaa, korvausta, syytä tai jonkin hallussa oloa. Täydennyksen sijamuotona on käytetty paljon genetiiviä, mutta myös elatiivia voi tavata. Suomen kielessä *takaa-* ja karjalan kielessä *tuači-* adpositioiden rinnalla. Harvemmin käytetään adessiivia ja illatiivia (karjalan kielessä *tagan-* preposition rinnalla), partitiivia ja illatiivia (suomen kielessä *takaa-* ja karjalan kielessä *toakse-* adposition rinnalla) täydennyksen sijamuotona. Tässä joukossa muuttujan ja kiintopisteen välisenä suhteena yleensä esiintyy SEPARAATIO, mutta joskus voi olla ASSOSIAATIO (karjalan kielessä *toakse-* adposition rinnalla, suomen kielessä *taakse-* postposition rinnalla).

Molempien adpositioiden joukkojen yleismerkitys on lokatiivinen. Useimmiten täydennyksen sijamuotona on genetiivi. Muuttujan ja kiintopisteen välisenä suhteena yleensä esiintyy SEPARAATIO.

8. PÄÄTÄNTÖ

Tämän tutkielman tavoitteena oli vertailla suomen sekä karjalan taajaan käytettyjä adpositioita, kiinnittäen huomion adpositioiden merkitykseen, adpositiolausekkeiden pääsanan sijamuotoon ja siihen, mitä konseptuaalisia perusrelaatioita esiintyy adpositioiden yhteydessä.

Ensimmäisessä osassa kerroin post- ja prepositioista, niiden eroista karjalan ja suomen kielessä. Toisessa osassa kirjoitin aikaisemmin kirjoitetuista tutkimuksista. Kolmannessa osassa kerroin tutkimukseni aineistosta ja metodista. Neljännessä osassa esittelen kognitiivisen semantiikan teoriaa. Viidennessä osassa kiinnitin huomion adpositioiden alkuperään. Kuudennessa osassa selitin, mitä uusia sijamuotoja ilmestyi karjalan kielessä. Seitsemännessä osassa kuvasin aineistossani paljon käytettyjä adpositioita.

Karjalan kieli ja suomen kieli ovat lähisukukieliä, joten post- ja prepositiot ovat näissä kielissä samankaltaisia. Tutkielmassani on monta esimerkkiä, jotka ovat siitä todisteena. Post- ja prepositiot karjalan ja suomen kielessä muodostetaan samoista sanakannoista tai nomineista, alkuperä niillä on sama. Aineistoani tutkiessa huomasin, että ero karjalan- ja suomenkielisissä post- ja prepositioissa on se, että karjalan kielessä niiden muoto on lyhennetty (karjalassa *luo* ja suomessa *luona*). Monet post- ja prepositiot muodostetaan nomineista, ja nominit taipuvat sijamuodoissa, jotka ovat samat karjalan ja suomen kielessä. Koska suomessa ja karjalassa sijapäätteet ovat erilaiset, siksi on myös ero niiden adpositioiden sijapäätteissä (verrataan: karj. *peräh* ja suomessa *perään*), mutta sanakanta on sama. Post- ja prepositioissa voi olla myös eroja, jotka tapahtuvat karjalan ja suomen kielen fonotaksin erojen vuoksi (verrataan: karj. *ymbäri* ja suomessa *ympäri*). Yleensä kaikki adpositiot ovat samankaltaisia ja on helppo löytää karjalankielisen adposition vastine suomen kielessä tai päinvastoin. Tutkielmaani kirjoittaessa huomasin, että karjalan ja suomen kielessä on erittäin suuri joukko postpositioita, mutta prepositioita on vähemmän. Uudet sijat muodostetaan vain postpositioista, eikä prepositioista. Postpositioita voi muodostua myös adpositiosarjoja, kuten *takaa-taakse-takana*. Prepositioita ei muodostu adpositiosarjoja.

Post- ja prepositioiden luokka on avoin, joka aina täydentyy. Kaikista sanaluokista post- ja prepositioita muodostettiin viimeisenä. Suurin joukko post- ja prepositioita on muodostettu oman kielen toisista sanaluokista: substantiiveista, adjektiiveista, verbeistä. Suurin osa post- ja prepositioita on muodostettu substantiiveista (karj. *jälgi* > *jälles*, *jälgeh*; suomessa *jälki* > *jäljestä*, *jäljessä*, *jälkeen*), toiseksi suurin osa on muodostettu verbeistä ja adverbeistä (suomessa *alkaen* < *alkaa*, *katsoen* < *katsoa*). Post- ja prepositioita on muodostettu myös muilla tavoin, esimerkiksi päätteiden häviämisen avulla (suomessa *kerä* < *keralla*).

Postpositiot ovat aina pääsananjälkeen ja prepositiot ovat pääsananjedessä. Koska postpositiot ovat nominin jäljessä, ne voivat luonnollisesti muuttua sijapäätteiksi, ja tämä ilmiö tapahtuu kaikissa suomalais-ugrilaisissa kielissä. Sillä tavalla uudet sijat muodostuivat karjalan kielessä. Ne ovat approksimatiivi (*buban luo* - *buaballuo*) ja terminatiivi (*lopuh sah* - *lopussah*).

Molemmissa kielissä useampi toisia post- ja preposition rinnalla käytetään genetiivimuotoista täydennystä. Genetiiviä voi tavata lähes joka post- ja preposition pääsananjijamuotona. Toiseksi käytetty pääsananjijamuoto on partitiivi, useimmiten se esiintyy preposition jälkeen. Postposition edessä on genetiivi, preposition jälkeen on partitiivi – tätä sääntöä noudattavat monet adpositiot. Tämä sääntö ei aina päde, esimerkiksi genetiivi voi olla sekä post- että preposition yhteydessä, esimerkiksi suomessa: *elokuun puolivälissä* – *sepän emäntä oli jo puolivälissä seitsemänkymmenen* (Penttilä 1963: 340, 343) tai partitiivi on sekä post- että preposition pääsananjijamuotona, esimerkiksi *ennen iltaa* – *iltaa ennen* (Grünthal 2005: 32). Aineistossani yleensä sekä karjalan- että suomenkielisen adpositiolausekkeen pääsana on samassa muodossa. Kuitenkin karjalan kielessä on enemmän pääsananjvaihtoehtoja. Suomen kielessä pääsananjijamuotona on genetiivi ja partitiivi. Karjalan kielessä pääsananjijamuotona on sekä genetiivi ja partitiivi että elatiivi (*kynnykses piäliči*) adessiivi (*linduzil peräh*), inessiivi (*sinus tuaci*) ja illatiivi (*yöh sah*).

Aineistossani eniten käytetyt adpositioiden joukot ovat *pää* (karj. *piä*) -sanakannasta ja *taka*-sanakannasta muodostettuja adpositioita. Tutkielmassani kerroin niiden alkuperästä, esiintymisestä post- tai prepositioina tai sekä post- että prepositioina ja

niiden lausekkeiden pääsanojen sijamuodoista. Kuvasin myös aineistoni esimerkkejä käyttäen diagrammeja ja taulukkoja.

Pää (karj. *piä*) -sanakannasta muodostettuja adpositioita tutkittuani voin sanoa, että ne ovat paljon käytettyjä molemmissa kielissä. Useimmiten näillä adpositioilla on lokatiivinen merkitys. Ne voivat merkitä myös tavoitetta (karjalankieliset *piäl-* ja *piäle-* postpositiot), puutetta (karjalankielinen *piäl-* postpositio), väylää (karjalankielinen *piäliči-* adpositio ja suomenkielinen *päällitse-* postpositio), reittiä (karjalankielinen *piäliči-* adpositio), 'enemmän' (karjalankielinen *piäle-* prepositio ja suomenkielinen *päälle-* postpositio), 'jälkeen, lisäksi', 'päin, vasten, kimppuun' (suomenkielinen *päälle-* postpositio). Harvemmin niillä voi olla komparatiivin merkitys (karjalankielinen *piäle-* prepositio). Täydennys, tavallisesti, niiden sanayhtymissä on genetiivissä, vaikkakin se voi olla myös partitiivissa ja elatiivissa (karjalankielisen *piäliči-* adposition rinnalla). Muuttujan ja kiintopisteen suhteena on yleensä KONTAKTI ja SEPARAATIO.

Vanhasta *taka-*sanakannasta muodostettujen adpositioiden joukko on suuri. Olen tutkinut vain eräitä adpositioita. Ne esiintyvät sekä post- että prepositiona. Yleensä ne merkitsevät paikkaa ja aikaa. Harvemmin ne voivat merkitä omistusta (karjalankieliset *tagan-* ja *toakse-* adpositiot), lisääystä (karjalankielinen *tuakse-* postpositio), tapaa, korvausta ja syytä (karjalankielinen *tuäči-* postpositio) tai 'jonkin hallussa oloa' ja 'vastaamassa jostakin' (suomenkielinen *takana-* postpositio). Täydennyksen sijamuotona on paljon käytetty genetiiviä, mutta voi tavata myös elatiivia (suomen kielessä *takaa-* ja karjalan kielessä *tuäči-* dpositioiden rinnalla). Harvemmin täydennyksen sijamuotona käytetään adessiivia ja illatiivia (karjalan kielessä *tagan-* preposition rinnalla), partitiivia ja illatiivia (suomen kielessä *takaa-* ja karjalan kielessä *toakse-* adposition rinnalla). Tässä joukossa muuttujan ja kiintopisteen välisenä suhteena esiintyy yleensä SEPARAATIO, mutta joskus se voi olla ASSOSIAATIO (karjalan kielessä *toakse-* adposition rinnalla, suomen kielessä *taakse-* postposition rinnalla).

Tutkielman kirjoittamisessa oli vaikeuksia, esimerkiksi koska on vähän tutkimuksia post- ja prepositioista karjalan kielen livvin murteella. Monet tutkimukset ovat venäjän tai suomen kielellä. Monet kirjoittajat kirjoittavat adpositioiden järjestelmistä suomen, viron kielessä, karjalan kielen vianan murteessa, mutta ei livvin murteessa.

Opiskellessa kieliä aina pitää niitä osata käyttää keskustelussa ja käyttää oikein. Tutkiessani post- ja prepositioita sain tietoja niiden muodostamisesta, merkityksestä sekä siitä, mikä on minulle on tärkeintä: miten niitä pitää käyttää lauseissa sekä karjalan että suomen kielessä.

LÄHTEET

- AHTIA, EDVARD V. 1936: *Karjalan kielioppi: äänne- ja sanaoppi*. Suojärvi: Karjalan Kansalaisseura
- AHTIA, EDVARD V. 2014: *Karjalan kielioppi III. Lauseoppi*. Helsinki: Karjalan Kielen Seura
- ALHONIEMI, ALHO 1988: Postpositiorakenteiden synkroniaa ja diakroniaa. – *Sananjalka* 30 s. 27–44.
- EURÉN, GUSTAF 1849: *Finsk Spraklära*. Åbo: SWK 4
- FEDOTOVA, VIENO 1990: *Otšerk sintaksisa karel'skogo jasyka*. Petroskoi: Karelia
- GENETZ, ARVID 1884: *Tutkimus Aunuksen kielestä: kielennäytteitä, sanakirja ja kielioppi*. Helsinki: SKS
- GRÜNTAL, RIHO 2003: *Finnic Adpositions and Cases in Change*. Helsinki: Finno-Ugrian Society
- GRÜNTAL, RIHO 2005: Miksi itämerensuomessa on prepositioita? – *Virittäjä* 1/2005 s. 28-51.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1988: *Nykysuomen lauseoppia*. SKST 350. Helsinki: SKS
- HS = Helsingin Sanomat. Suomenkielinen lehti. Helsinki.
- HÄKKINEN, KAISA 1990: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologia*. 3. painos. Helsinki: SKS
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKST 950. Helsinki: SKS
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Porvoo: WSOY
- JAAKOLA, MINNA 1997: Genetiivin kanssa esiintyvien adpositioiden kieliopillistumisesta. – *Kieli* 12 s. 121- 56.
- JAHNSSON, ADOLF 1871: *Finska språkets satslära. För läroverkens behof*. Helsingfors: SWK 7
- JÄNNES, ARVI 1890: *Suomen partikkelimuodot*. Helsinki: SKS
- KKS I, II, IV, V = *Karjalan kielen sanakirja*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura
- KOSKINEN, YRJÖ 1860: *Finska språkets satslära. Ett försök*. Åbo: J. W. Lillja

- KS = Kielitoimiston sanakirja. 2017. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
URN:NBN:fi:kotus-201433. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu.
Päivitetty 28.2.2017 (13.9.2017)
- KTO = Kielitoimiston ohjepankki. 2015. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
URN:NBN:fi:kotus-201536. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu.
Julkaistu 9.4.2015
- LAKOFF, GEORGE 1987: *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago
- LANGACKER, RONALD W 1987: *Foundations of cognitive grammar I. Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press
- LEHISMETS, KERSTEN 2014: *Suomen kielen väylää ilmaisevien adpositioiden yli, läpi, kautta ja pitkin kognitiivista semantiikkaa*. Tartto: Tartu Ülikooli Kirjastus
- LEINO, PENTTI 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys, Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos
- MAITINSKAJA, KLARA 1982: *Služebnyje slova v finno-ugorskih jazykah*. Moskva: Nauka
- MAKAROV, GRIGORI 1990: *Karjalan kielen sanakirja*. Petroskoi: Karelia
- MARKIANOVA, LUDMILA 1993: *Livvin murdehen morfolougii. Nominat da abusanat*.
Petroskoi: Petroskoin valdivonyliopiston kniigupainamo
- MARKIANOVA, LJUDMILA – PYÖLI, RAIJA 2008: *Sanakirja suomi-karjala*. Salmi: Säätio.
- MERIMAA, HEIDI 2004: Adpositiot suomen kieliopissa 1600-luvulta 1800-luvun loppuun – *Virittäjä* 108 s. 55-79.
- NS = *Nykysuomen sanakirja*. Helsinki: SKS
- OJUTKANGAS, KRISTA 2001: *Ruumiinosaanimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Helsinki: SKS
- OM = Oma mua. Karjalankielinen lehti. Petroskoi.
- ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2010: Ronald W. Langacker ja kognitiivisen kielitieteen perusta. – Jari Sivonen Pentti Haddington (toim.) *Kielen tutkimuksen modernit klassikot. Kognitiivinen ja funktionaalinen kielitiede* s. 41–70. Helsinki: Gaudeamus
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. Toinen, tarkistettu painos. Porvoo: WSOY
- RODIONOVA, ALEKSANDRA 2007: *Puti razvitija posleložnoi sistemy karelskogo jazyka: ot analitišeskoj konstruktsyi k forme slova (na materiale livvikovskogo narešija)*. Petroskoi: Karelski nautšnyi tsentr RAN
- ŠTŠERBAKOVA, TAMARA 2012: *Seiččie eriväristy vihmuvärjie*. Petroskoi: Verso

- SEMJONOV PJOTR 2004: *Puhtasjärven Maša*. Petroskoi: Periodika
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja*. Helsinki: SUS
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä*. Helsinki: SKS
- SUNDSTRÖM, MIKAELA 2000: *Alati taivaat*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi
- SVOROU, SOTERIA 1993: *The grammar of space*. Amsterdam: John Benjamins
- TALMY, LEONARD 2000: *Toward a cognitive semantics. Volume II, Typology and process in concept structuring. Language, speech, and communication*. Cambridge, Mass: MIT Press
- TAMMINEN, EMANUEL 1884: *Äidinkielen oppikirja kansakoulujen tarpeeksi*. Helsinki: SWK 8
- TOIVANEN, JARI, 1982: Suomen puhekielen suhdeseanojen luokitteluista. – *Fenno-ugrica suecana* 5. *Tidskrift för finsk-ugrisk forskning i Sverige*. Upsala s. 341-359.
- TTP = Tieteen termipankki. <http://tieteentermipankki.fi/> (12.5.2016).
- VIRTARANTA, PERTTI 1967 – *Lähisukukielten lukemisto*. Helsinki: SKS
- VÄLIMÄKI, VARPU 1995: *Maailman paras kaveri*. Otava: Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset Keuruu
- ZAIKOV, PEKKA 2002: *Karjalan kielen kielioppi*. Petroskoi: Periodika